

אידיאולוגיה ירוקה

מבוא לפרק

המונח 'ירוק' נקשר לראשונה לפוליטיקה סביבתית כששימש לתיאור תנועות השמירה והשימור, שצצו בארצות הברית לקראת סוף המאה התשע עשרה. עם זאת, הוא הפך למונח נפוץ הרבה יותר מאז שנות ה-70 של המאה העשרים, תחילה בעקבות השימוש שעשו בו ארגונים סביבתיים, כדוגמת גרינפיס (Greenpeace)¹ שהוקם בשנת 1971, אך בעיקר בגלל נטייתן של המפלגות הסביבתיות הרבות שהופיעו באותה עת למתג את עצמן כמפלגות 'ירוקות'. החשובה והמשפיעה מבין מפלגות אלו, ששימשה מודל חיקוי למפלגות דומות רבות, הייתה מפלגת הירוקים הגרמנית (*Die Grünen*), שנוסדה בשנת 1980. מאז אותה עת ואילך זכה הביטוי לאימוץ נרחב ושימש, בין השאר, לציון פילוסופיה ירוקה, פוליטיקה ירוקה ואידיאולוגיה ירוקה (שכונתה לעתים 'אקולוגיזם', 'אקולוגיה פוליטית' ועוד).

מבוא לפרק
מקורות והתפתחות היסטורית
רעיונות ליבה: שיבה אל הטבע
סוגים של אידיאולוגיה ירוקה
אידיאולוגיה ירוקה בעידן הגלובלי
שאלות לדיון
קריאה נוספת

האידיאולוגיה הירוקה מבוססת על האמונה שהטבע הוא שלמות משולבת אחת הכוללת את היצורים האנושיים והיצורים הלא אנושיים ואת עולם הדומם גם יחד. תפיסה זו עוררה בקרב ההוגים הירוקים ספקות בנוגע להנחות האנתרופוצנטריות של האידיאולוגיות הפוליטיות הקונבנציונליות שהעמידו את האדם במרכז (אם כי הם לא תמיד שללו את ההנחות האלה) ואפשרה להם לפתח רעיונות חדשים הנוגעים, בין השאר, לכלכלה, למוסר ולארגון החברה. עם זאת, האידיאולוגיה הירוקה כוללת זרמים שונים ונטיות שונות. כמה מן הירוקים מאמינים באקולוגיה 'רדודה' (המכונה לעתים 'environmentalism' בניגוד ל-'ecologism')²,

1 פירושו המילולי של הכינוי 'Greenpeace' באנגלית הוא 'שלום ירוק'. [המתרגם].

2 הבחנה סמנטית זו אינה נהוגה בעברית, ושני המונחים מתורגמים בדרך כלל ל'סביבתנות'. [המתרגם].

המנסה לרתום את לקחי האקולוגיה למטרות האדם ולצרכיו, ומאמצים גישה 'מודרניסטית' או רפורמיסטית לשינוי סביבתי. לעומת זאת, שוחרי סביבה 'עמוקים' (ecologists) שוללים לחלוטין את האמונה שהמין האנושי עולה מבחינה כלשהי על המינים האחרים או חשוב מהם. יתרה מזאת, האידיאולוגיה הירוקה הושפעה משורת אידיאולוגיות אחרות, בעיקר מן הסוציאליזם, מן האנרכיזם ומן הפמיניזם, והיא מכירה אפוא בממד החברתי החשוב של היחסים בין האדם לבין הטבע. כל אחת מגישות אלו מציעה מודל משלה של חברה עתידית החיה בשלום עם הסביבה הטבעית.

מקורות והתפתחות היסטורית

הפוליטיקה הסביבתית המודרנית הופיעה רק בשנות ה-60 וה-70 של המאה הקודמת, אך רעיונות אקולוגיים נשמעו עוד לפני שנים רבות. רבים טוענים שעקרונות האידיאולוגיה הירוקה בת־זמננו, או האקולוגיזם (ראו "מונח מפתח אקולוגיזם" בהמשך הפרק), נושאים את עקבותיהן של דתות פגניות עתיקות, שהדגישו את הרעיון של 'אמא אדמה', ושל דתות מזרחיות, כמו ההינדואיזם, הבודהיזם והטאוואיזם. עם זאת, האידיאולוגיה הירוקה הייתה ונשארה תגובת נגד לתהליך התיעוש. הדבר בלט במאה התשע עשרה, כשהתפשטות החיים העירוניים והתעשייתיים עוררה געגועים עמוקים לחיי כפר אידיליים, כפי שתיארו סופרים, כמו תומס הרדי, והוגים פוליטיים, כמו הסוציאליסט הליברטריאני הבריטי, ויליאם מוריס (Morris, 1834-1896), ופטר קרופוטקין (ראו "דמויות מפתח באנרכיזם" בפרק 5). תגובת נגד זו הגיעה בדרך כלל לשיאה בארצות שתהליך התיעוש בהן היה מהיר ודרמטי במיוחד.

התיעוש המהיר שהתרחש במאה התשע עשרה בגרמניה, למשל, הותיר צלקות עמוקות בתרבות הפוליטית והצמיח מיתוסים רבי־עוצמה של סגידה לטוהר ולכבוד של חיי הכפר ותנועה חזקה של 'שיבה אל הטבע' בקרב הנוער הגרמני. פסטורליזם רומנטי זה בצבץ במאה העשרים במיוחד בדוקטרינות פוליטיות של הימין ובלט מאוד ברעיונות 'הדם והאדמה' של הנאצים.

פסטורליזם

אמונה במעלות של חיי הכפר: פשטות, קהילה וקרבה לטבע בניגוד להשפעה המשחיתה לכאורה של חיים עירוניים ותעשייתיים.

התפשטות האידיאולוגיה הירוקה מאז שנות ה-60 של המאה הקודמת נבעה מהתקדמות נוספת ונמרצת יותר של תהליכי התיעוש והעירור, בד בבד עם התפתחות רגישויות פוסט־חומרניות בעיקר בקרב אנשים צעירים. הדאגה לסביבה נעשתה בוערת יותר בגלל הפחד הגובר שהצמיחה הכלכלית מסכנת הן את קיומו של המין האנושי והן את כוכב הלכת שהוא חי עליו. חרדות מעין אלו מצאו יותר ויותר את ביטוין בספרות. ספרה של רחל קרסון האביב הדומם (Carson, *The Silent Spring*, 1962), שמתח ביקורת על הנוק שחומרי הדברה וכימיקלים אחרים המשמשים בחקלאות גורמים לחיות הבר ולבני האדם, נחשב בעיני

רבים לספר הראשון שהפנה את תשומת הלב למשבר האקולוגי המתפתח. עבודות מוקדמות חשובות אחרות כוללות את כיצד לשרוד מאת ארליך והרימן (Ehrlich and Harriman, *How to Be a Survivor*, 1971), מתווה להישרדות מאת גולדסמית ועמיתיו (Goldsmith et al., *Blueprint for Survival*, 1972), דוח האו"ם הבלתי רשמי אין לנו כדור ארץ אחר (*Only One Earth*, 1972) וגבולות הצמיחה של מועדון רומא (*Limits to Growth*, 1972).

כמו כן התפתח דור חדש של קבוצות לחץ אקטיביסטיות – החל בגרינפיס ובידידי כדור הארץ וכלה בפעילים למען שחרור בעלי החיים ובי'לוחמי הסביבה – המנהלות מאבקים בנושאים שונים, כמו סכנות הזיהום, הידלדלות העתודות של דלק המאובנים, כריתת יערות וניסויים בבעלי חיים. הצטרפותן של קבוצות מעין אלו לארגונים המבוססים והגדולים הרבה יותר, כמו 'הקרח העולמית לשימור חיות הבר', הובילה לצמיחתה של תנועה ירוקה בעלת פרופיל גבוה שהשפעתה הולכת וגוברת. המפלגות הירוקות, הקיימות כיום במרבית המדינות המתועשות ומחקות במקרים רבים את מאמצייה החלוציים של מפלגת הירוקים הגרמנית, אינן מאפשרות לנושאים הירוקים לרדת מסדר היום הפוליטי משנות ה־80 ואילך. נושאים אלו זוכים גם יותר ויותר לתשומת לב בין־לאומית. כפי שיפורט בחלקו האחרון של פרק זה, יש המתארים את שאלת הסביבה כנושא הפוליטי הגלובלי בה"א הידיעה. 'ועידת האו"ם על סביבת האדם', שנערכה בשנת 1972 בשטוקהולם, הייתה הניסיון הראשון להקים מסגרת בין־לאומית שתקדם גישה מתואמת לפתרון בעיות סביבתיות. הרעיון של 'פיתוח בר־קיימא' (ראו 'מונח מפתח פיתוח בר־קיימא' בהמשך הפרק) הועלה בשנת 1987 ב'דו"ח ברונטלנד' מטעם 'ועידת האו"ם העולמית על סביבה ופיתוח' וב'פסגת כדור הארץ'

מונח מפתח אקולוגים

אקולוגים, באופן כללי, הוא האמונה שהטבע הוא שלמות משולבת אחת הכוללת את היצורים האנושיים והלא אנושיים ואת עולם הדומם גם יחד. רבים מבחינים בין אקולוגים לבין 'אנווירומנטליזם' (*enviromentalism*) המציין גישה מתונה ורפורמיסטית יותר לסביבה המתמודדת עם משברים אקולוגיים בלי לפקפק בהנחות הקונבנציונליות בנוגע לעולם הטבע. גישה זו מאפיינת אפוא את הפעילויות של מרבית קבוצות הלחץ הסביבתיות ועשויה לעלות בקנה אחד עם עמדותיהן של מפלגות פוליטיות רבות. אקולוגים, לעומת זאת, הוא אידיאולוגיה בזכות עצמה הרואה את העולם מנקודת מבט 'אקונטרית' או 'ביוצנטרית' המעמידה בראש סולם העדיפויות את הטבע או את כדור הארץ, ולפיכך היא שונה לחלוטין מן התפיסה ה'אנתרופוצנטרית' של מרבית המסורות האידיאולוגיות הקונבנציונליות המעמידה במרכז את האדם.

שהתכנסה בריו בשנת 1992 (ראו "אידיאולוגיות פוליטיות בפעולה... פסגת כדור הארץ" בהמשך הפרק).

רעיונות ליבה: שיבה אל הטבע

הרעיון של חשיבה על הסביבה הפך לאידיאולוגיה במלוא מובן המילה עם עלייתה של התנועה הירוקה. לקראת שנות ה-70 של המאה הקודמת הפכה החשיבה הירוקה לאידיאולוגיה בפני עצמה בעיני רבים, דבר-מה החורג מעבר לפעולות של קבוצות הלחץ למען הסביבה שתוארו בדרך כלל כ'אנוניורומנטליזם'. האידיאולוגיה הירוקה, לעומת זאת, הובילה את החשיבה האידיאולוגית לכיוונים חדשים ומאתגרים. נקודת המוצא שלה, קיומו של קשר פנימי ומהותי בין המין האנושי לבין הטבע (או לטבע הלא אנושי, כדי שלא לבלבלו עם 'הטבע האנושי'), היא רעיון שאינו מצוי באידיאולוגיה פוליטית אחרת. תיאורטיקנים ירוקים מאמינים שהאידיאולוגיות הקונבנציונליות לוקות בטעות המצערת, ואף המגוחכת, שהאדם הוא מרכז היקום. דיוויד אהרנפלד (Ehrenfeld, 1978) כינה זאת 'יוהרת ההומניזם'. במקום לשמר ולכבד את כדור הארץ ואת שלל המינים החיים עליו ניסו בני האדם להיות 'שליטי הטבע ובעליו', כפי שניסח זאת ג'ון לוק (ראו "דמויות מפתח בליברליזם" בפרק 2). האידיאולוגיה הירוקה סללה אפוא נתיב אידיאולוגי חדש. היא שונה מהותית הן מן 'הפוליטיקה של חלוקת הנכסים החומריים', שאפיינה את האידיאולוגיות הקלאסיות (בעיקר את הליברליזם, את השמרנות ואת הסוציאליזם) והן מן 'הפוליטיקה של הזהויות' (ראו "מונח מפתח פוליטיקה של זהויות" בפרק 10) שאפיינה את מרבית האידיאולוגיות המכוננות 'חדשות' שצמחו מאז שנות ה-60 של המאה העשרים (כגון הגל השני של הפמיניזם, הלאומיות האתנו-תרבותית, הפונדמנטליזם הדתי [ראו "מונח מפתח פונדמנטליזם דתי" בפרק 6] והרב-תרבותיות). מה שהופך את האידיאולוגיה הירוקה לעמוקה יותר מאידיאולוגיות פוליטיות אחרות, ומבחינה מסוימת לרדיקלית יותר מהן, הוא העובדה שהיא נוקטת 'פוליטיקה של רגישויות'. מאמציה של האידיאולוגיה הירוקה לשנות מיסודם את יחסינו עם 'העולם הלא אנושי' – את תפיסת

'העולם שמחוץ לנו' – היא לא פחות ממהפכה בתודעה האנושית המעצבת מחדש את תחומי אחריותנו המוסרית. הצורך לבטא תפיסה זו של קשר הדדי חייב את ההוגים החדשים לחפש מושגים ורעיונות חדשים בעולם המדע או לגלות מחדש מושגים ישנים מעולמות הדת והמיתולוגיה. ואלו הם מושגיה העיקריים של האידיאולוגיה הירוקה:

- אקולוגיה
- הוליום

אנוניורומנטליזם

דאגה לסביבה הטבעית ובעיקר להפחתת הפגיעה בסביבה כמגמה של מדיניות, ולא כעמדה אידיאולוגית.

הומניזם

פילוסופיה המייחסת קדימות מוסרית להשגת צרכיו ומטרותיו של האדם.

- קיימות
- אתיקה סביבתית
- מעבולנות למימוש עצמי (from having to being)³

אקולוגיה

העיקרון המרכזי של כל צורות החשיבה הירוקה הוא אקולוגיה, מונח שטבע בשנת 1866 הזואולוג הגרמני, ארנסט הקל. האקולוגיה התפתחה כענף בפני עצמו של הביולוגיה, המבוסס על ההכרה הגוברת שכל הצמחים ובעלי החיים מתקיימים בזכות מערכות טבעיות המווסתות את עצמן - מערכות אקולוגיות (ecosystems) - הבנויות מרכיבים חיים ומרכיבים לא חיים גם יחד. דוגמאות פשוטות למערכות אקולוגיות הן שדה, יער או ברכת מים (כמו הברכה בתרשים 9.1). כל המערכות האקולוגיות נוטות להגיע למצב של הרמוניה או לשיווי משקל באמצעות מערכת של ויסות עצמי. הביולוגים מכנים זאת הוּמְיֵאוּסְטָזִיס. המזון ושאר המשאבים ממוחזרים, וגודל האוכלוסיות של בעלי החיים, החרקים והצמחים מתאים את עצמו באופן טבעי להיצע המזון העומד לרשותם. עם זאת, מערכות אקולוגיות אלו אינן 'סגורות' ואינן מסוגלות לקיים את עצמן באופן עצמאי לחלוטין: כל אחת מהן מקיימת אינטראקציות עם מערכות אקולוגיות אחרות. אגם עשוי אולי להיות מערכת אקולוגית, אך גם הוא זקוק לפלגים שיוזנו אותו במים טריים ולקרני השמש שסיפקו לו חום ואנרגיה. בה־בעת הוא משמש מקור מים ומזון למינים החיים לחופיו, לרבות קהילות אנושיות. עולם הטבע עשוי אפוא מרשת סבוכה ומורכבת של מערכות אקולוגיות, שהגדולה בהן היא המערכת האקולוגית הגלובלית, המכונה בדרך כלל 'אקוספֶרה' או 'ביוספֶרה'.

אקולוגיה

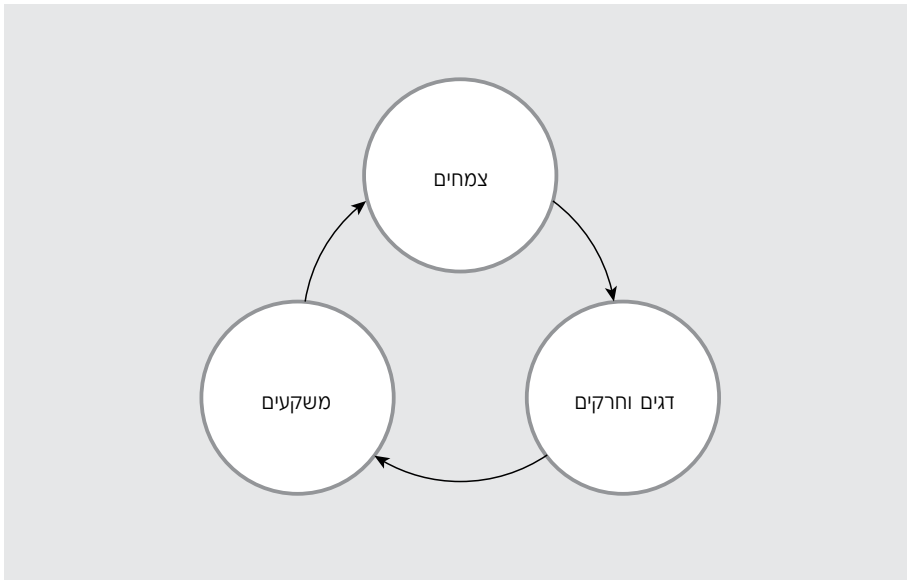
חקר היחסים בין האורגניזמים החיים לבין הסביבה; האקולוגיה מדגישה את רשת היחסים המקיימת את כל צורות החיים.

הוּמְיֵאוּסְטָזִיס

נטייתו של מערכת, בעיקר של המערכות הפיזיולוגיות של בעלי החיים המפותחים, לקיים שיווי משקל פנימי.

התפתחות האקולוגיה המדעית שינתה מן הקצה לקצה את האופן שבו אנו רואים את עולם הטבע ואת מקומם של בני האדם בתוכו. האקולוגיה מנוגדת לחלוטין לתפיסה הרואה במין האנושי את 'שליטו של הטבע' וטוענת שלאמיתו של דבר כל קהילה אנושית, ולמעשה האנושות כולה, מתקיימת בזכות רשת עדינה של יחסי גומלין שנעלמה עד כה

3 השימוש במינוח זה מבוסס על תרגומה של שושנה צינגל לספרו של אריך פרום *To Have or to Be*: אריך פרום, בעלנות או מימוש עצמי (תרגמה: שושנה צינגל), ירושלים, אלהנן רובינשטיין, 1983. [המתרגם.]

תרשים 9.1 ברכת מים כמערכת אקולוגית

מעיינינו. התיאורטיקנים הירוקים מאמינים שאנו ניצבים כיום על סף שואה סביבתית משום שבלהיטותנו להשיג לעצמנו עושר חומרי בכל מחיר שיבשנו את 'שיווי המשקל של הטבע' והעמדנו בסכנת הכחדה את המערכות האקולוגיות ההופכות את החיים האנושיים לאפשריים. האיום על הסביבה נעשה במגוון רחב של דרכים: הגידול המואץ של אוכלוסיית העולם; התרוקנות המאגרים הסופיים של חומרי דלק חיוניים, כמו פחם, נפט וגז טבעי; השמדת יערות הגשם הטרופיים התורמים לניקוי האטמוספירה ולוויסות האקלים של כדור הארץ; זיהום הנהרות, האגמים, היערות והאוויר עצמו; השימוש בכימיקלים, בהורמונים ובתוספים

אחרים למוצרי המזון; והאיום על המגוון הביולוגי הנובע מן התהליך המואץ של הכחדת מינים המתלווה לדומיננטיות של המין האנושי.

אנתרופוצנטריות
האמונה המייחסת לצרכים
ולאינטרסים של בני האדם
חשיבות מוסרית ופילוסופית
עליונה; היפוכה של
האקוצנטריות.

אקוצנטריות
גישה תיאורטית המעמידה בראש
סדר העדיפויות את שמירת
האיזון האקולוגי, ולא את השגת
המטרות האנושיות.

האידיאולוגיה הירוקה מציעה תפיסה שונה לחלוטין של הטבע ושל מקומם של בני האדם בקרבו, תפיסה הקוראת תיגר על האנתרופוצנטריות ומחליפה אותה באקוצנטריות. עם זאת, ההוגים הירוקים או הסביבתיים יישמו את הרעיונות האקולוגיים בדרכים שונות והגיעו לעתים למסקנות שונות למדי. ההבחנה החשובה ביותר בתנועה הסביבתית היא בין

מה שארנה נאס (ראו "דמויות מפתח באידיאולוגיה ירוקה" בפרק זה) כינה 'אקולוגיה רדודה' לבין מה שכינה 'אקולוגיה עמוקה'. הגישה 'הרדודה' או 'ההומניסטית' מאמצת את לקחי האקולוגיה אך מיישמת אותם לקידום צרכיו ומטרותיו של האדם. במילים אחרות, היא גורסת שאם נקפיד לשמר ולטפח את עולם הטבע, ימשיך הטבע לקיים את החיים האנושיים. אם כן, זו צורה 'קלה' או 'נאורה' של אנתרופוצנטריות המתבטאת בדאגה לנושאים שונים, כמו הפחתת הזיהום וצמצום השימוש במשאבים סופיים ומתכלים. פרשנים מסוימים מגדירים עמדה זאת כאקולוגיזם 'רך', אך אחרים מעדיפים לסווג אותה כאנווירומנטליזם כדי להדגיש את

השוני בינה לבין האקולוגיזם. הגישה 'העמוקה', לעומת זאת, דוגלת בגרסה 'קשה' יותר של אקולוגיזם, השוללת לחלוטין כל שריד של אמונה שהמין האנושי עולה מבחינה כלשהי על כל המינים האחרים או חשוב מהם וחשוב גם מן הטבע עצמו. היא מבוססת על הרעיון הקיצוני יותר שתכליתם האמיתית של החיים האנושיים היא לסייע לשמירה על הטבע, ולא לעשות ההפך מכך (דיון מפורט יותר באקולוגיה עמוקה יובא בהמשך הפרק).

אקולוגיה רדודה
גישה אידיאולוגית ירוקה הרוחמת את לקחי האקולוגיה לצורכי האדם ולמטרותיו ומצדדת בערכים כמו קיימות ושמירה על הטבע.

אקולוגיה עמוקה
גישה אידיאולוגית ירוקה השוללת את האנתרופוצנטריות, מעמידה בראש סולם העדיפויות את קיומו של הטבע ומצדדת בערכים כמו שוויון ביוצנטי, רבגוניות וביזור.

הוליווד

האידיאולוגיות הפוליטיות המסורתיות הניחו בדרך כלל שבני האדם הם אדוני העולם הטבעי, ועל כן הם ראו בטבע משאב כלכלי בסך הכול. מן הבחינה הזאת, הן היו למעשה חלק מן הבעיה, ולא חלק מן הפתרון. פריטיון קפרה זיהה בספרו נקודת המפנה (Capra, 1982 *The Turning Point*) את מקורותיהם של רעיונות אלו בהגותם של מדענים ופילוסופים, כגון רנה דקארט (Descartes, 1596-1650) ואייזיק ניוטון (1642-1727). לדבריו, העולם נתפס קודם לכן כישות אורגנית, אך פילוסופים אלו בני המאה השבע עשרה תיארו אותו כמכונה שאפשר לנתח ולהבין את חלקיה באמצעות השיטות המדעיות החדשות. המדע אפשר את ההתקדמות הכבירה בידע האנושי ששימשה בסיס לתעשייה המודרנית ולטכנולוגיה המודרנית, ופירותיו היו מרשימים עד כדי כך שהמחקרים האינטלקטואליים בעולם המודרני אימצו כולם עמדה של (Scientism). עם זאת, קפרה טען שהמדע האורתודוקסי, שכונה בפיו 'הפרדיגמה הקרטזיאנית-ניוטוניאנית', היה הבסיס הפילוסופי שהוביל למשבר הסביבתי של ימינו. המדע ראה בטבע מכונה, ועל כן דבר שאפשר לתקן, לשפר ואף להחליף כמו כל מכונה אחרת. לדברי קפרה, אם בני האדם ילמדו לראות את עצמם כחלק מעולם הטבע ולא כאדוניו, הם ישתחררו מן הקיבעון של 'המכונה העולמית הניוטוניאנית' ויחליפו אותו בפרדיגמה חדשה.

מדענות (Scientism)
האמונה שהשיטה המדעית היא האמצעי האובייקטיבי היחיד לגילוי האמת, וניתן ליישמה בכל תחומי המדינה.

מתחים פנימיים ב... אידיאולוגיה ירוקה

אקולוגיה 'עמוקה'	לעומת	אקולוגיה 'רדודה'
אקולוגיזם	↔	אנווירומנטליזם
אקוצנטריזם	↔	אנתרופוצנטריזם 'רך'
מיסטיציזם	↔	מדע
טבע	↔	אנושות
הולזם רדיקלי	↔	הולזם מוגבל
הטבע עצמו הוא הערך	↔	לטבע ערך אינסטרומנטלי
שוויון ביוצנטרי	↔	הומניזם מוגבל
זכויות בעלי חיים	↔	רווחת בעלי חיים
אנטי-צמיחה	↔	צמיחה בתקיימא
תודעה אקולוגית	↔	התפתחות אישית

חיפושיהם של ההוגים האקולוגיים אחר פרדיגמה חדשה זו הוביל אותם למגוון של רעיונות ותיאוריות שנלקחו הן מן המדע המודרני והן ממיטוסים עתיקים ומדתות קדומות. המכנה המשותף שאיחד את כל הרעיונות האלה היה עקרון ההולזם. את הכינוי 'הולזם' טבע לראשונה בשנת 1926 יאן סמאטס, הגנרל הבורי שכיהן פעמיים כראש ממשלת דרום אפריקה. הוא השתמש בביטוי זה לתיאור הרעיון שהדרך היחידה להבין את העולם הטבעי היא בתפיסתו כשלמות אחת, ולא באמצעות חלקיו הנפרדים. סמאטס האמין שהמדע אשם בחטא הרדוקציוניזם: הוא מחלק כל מושא מחקר לחלקים נפרדים ומנסה להבין כל חלק בפני עצמו. הולזם, לעומת זאת, מניח שכדי להבין כל אחד מן החלקים יש לראות כיצד

הוא מתייחס לחלקים אחרים, ובסופו של דבר לשלמות כולה. תפיסה הוליסטית של הרפואה, למשל, תתמקד לא רק בעצם החוליים הפיזיים, אלא תראה בהם ביטוי של הפרת האיזונים באדם המטופל כשלמות אחת ותתייחס גם לגורמים פסיכולוגיים, רגשיים, חברתיים וסביבתיים.

הולזם
האמונה שהשלם חשוב יותר
מחלקיו; תפיסה הוליסטית
מניחה שהדרך להבנה היא לימוד
היחסים שבין החלקים.

אף שהוגים ירוקים רבים מותחים ביקורת על המדע, אחרים טענו שהמדע המודרני עשוי להציע פרדיגמה חדשה לחשיבה אנושית. קפרה, למשל, טען שמדענים רבים, בעיקר פיזיקאים כמותו, אינם מצדדים עוד בתפיסת העולם הקרטזיאנית-ניוטוניהנית. במהלך

המאה העשרים, עם התפתחותה של מה שמכונה 'הפיזיקה החדשה', הרחיקה הפיזיקה לכת מעבר לרעיונותיו המכניסטיים והרדוקציוניסטיים של ניוטון. פריצת הדרך הושגה בראשית המאה העשרים בזכות הפיזיקאי האמריקני יליד גרמניה, אלברט איינשטיין (Einstein, 1879-1955), שתורת היחסות שלו ערערה מן היסוד את התפיסות המסורתיות של הזמן והחלל. פריצת דרך זו של איינשטיין זכתה לעידוד נוסף כשפיזיקאים, כגון נילס בוהר (Bohr, 1885-1952) וורנר הייזנברג (Heisenberg, 1901-1976), פיתחו את תורת הקוונטים. תורת הקוונטים תפסה את העולם הפיזי לא כאוסף של מולקולות אינדיבידואליות, אטומים אינדיבידואליים או אף חלקיקים אינדיבידואליים, אלא כמערכת, או ליתר דיוק – כרשת של מערכות. תפיסה מערכתית של העולם מתמקדת לא באבני הבניין הבודדות, אלא בעקרונות הארגון של המערכת. היא מדגישה אפוא את היחסים ההדדיים במערכת ואת האינטגרציה של הרכיבים השונים בתוך השלם.

מערכת
אוסף של חלקים הפועל
באמצעות רשת של
אינטראקציות הדדיות היוצרת
שלמות מורכבת.

מקור חלופי ופורה במיוחד של מושגים חדשים ותיאוריות חדשות היה הדת. ספרו של קפרה, הטאו של הפיזיקה (Capra, *The Tao of Physics*, 1975), הפנה את תשומת הלב לקווי הדמיון החשובים בין רעיונות הפיזיקה המודרנית לבין רעיונותיו של המיסטיציזם המזרחי. הוא טען שדתות, כמו ההינדואיזם, הדאואיזם, הבודהיזם ובעיקר הזן-בודהיזם, טענו מאז ומעולם שכל הדברים מהווים שלמות מאוחדת אחת, תגלית שהמדע המערבי הגיע אליה רק במאה העשרים. רבים מאנשי התנועה הירוקה חשו משיכה רבה למיסטיציזם המזרחי וראו בו בעת ובעונה אחת פילוסופיה המבטאת חוכמה סביבתית ודרך חיים המעודדת התחשבות בחברינו בני האדם, במינים האחרים ובעולם הטבע. הוגים אחרים מאמינים שדתות מונותאיסטיות, כמו הנצרות, היהדות והאסלאם, הרואות באנושות ובטבע גם יחד

מונח מפתח **השערת גאיה**

השערת גאיה היא הרעיון שהדרך הטובה ביותר להבין את כדור הארץ היא לראות בו ישות חיה הפועלת לשמירת קיומה (גאיה הוא שמה של אלת כדור הארץ במיתולוגיה היוונית). ההשערה מבוססת על כך שהביוספירה, האטמוספירה, הימים והיבשות של כדור הארץ מגלים בדיוק אותו סוג של התנהגות המווסתת ומאזנת את עצמה ומאפיינת את צורות החיים האחרות. גאיה קיימה 'הומיאוסטזיס', מצב של שיווי משקל דינמי, על אף השינויים מרחיקי הלכת שהתרחשו במערכת הסולרית. ההוכחה הדרמטית ביותר לכך היא העובדה שאף על פי שחום השמש עלה ביותר מ-25 אחוזים מאז החלו החיים, הטמפרטורה על פני הארץ והרכב האטמוספירה נשארו כמעט בלא שינוי.

נקודות מבט על... הטבע

הליברלים רואים בטבע משאב שתכליתו לספק את הצרכים האנושיים, ולפיכך הם מפקפקים רק לעתים נדירות בריבונות האדם עליו. משום שהוא חסר ערך משל עצמו, הטבע הופך לבעל ערך רק כשבני אדם מעבדים אותו או רותמים אותו לצורכיהם.

השמרנים מתארים לא אחת את הטבע כישות מאיימת ואף אכזרית, המאופיינת במאבק בלתי מוסרי ובקשיחות ומעצבת גם את הקיום האנושי. ניתן לראות בבני האדם חלק מן הטבע במסגרת "שרשרת הקיום הגדולה", אך עליונותם כאפוסטרופוסים של הטבע נשמרת להם.

הסוציאליסטים, בדומה לליברלים, ראו בטבע משאב בלבד. עם זאת, הייתה בסוציאליזם גם מסורת רומנטית או פסטורלית שהיללה את יופיו של הטבע ואת העושר וההרמוניה שלו וקראה להתקרב אליו כדרך להגשמה אנושית.

האנרכיסטים אימצו לא אחת תפיסת טבע המציגה אותו כמודל של הרמוניה וצמיחה בלא הכוונה מגבוה. הטבע משמש אפוא מודל של פשטות ואיזון, שבני האדם ייטיבו לעשות אם יישמו אותו לארגון החברה על-ידי הנהגת סוג של אקולוגיה חברתית.

הפשיסטים אימצו במקרים רבים תפיסה קודרת ומיסטית של הטבע המדגישה את עוצמתם של כוחות האינסטינקט והחיים הקדומים ומייחסת לטבע יכולת לטהר את בני האדם מן האינטלקטואליזם המנוון שלהם. הטבע מאופיין במלחמת קיום אכזרית ובהתחדשות מחזורית.

הפמיניסטיות רואות בדרך כלל בטבע דבר-מה יצירתי ונדיב. הנשים נתפסות לא אחת כקרובות לטבע וכקשובות לכוחות הטבעיים בזכות פוריותן ונטייתן לטפל בצאצאים, ואילו הגברים, תוצרי התרבות, אינם משתלבים בטבע ומצויים בקונפליקט עמו.

הירוקים, בעיקר האקולוגיסטים, מצדדי האקולוגיה העמוקה, רואים בטבע שלמות משולבת אחת הכוללת הן את היצורים האנושיים והיצורים הלא אנושיים והן את עולם הדומם. הטבע נתפס לעתים כמקור של ידע ו'חיים נכונים', כשהדרך להגשמה האנושית היא קרבה אל הטבע וכבוד כלפיו, ולא הניסיון לשלוט בו.

תוצרים של מעשה הבריאה האלוהי, מגלמות למעשה עקרונות אקולוגיים. על-פי תפיסת עולם זו, בני האדם הם נציגיו של האל עלי אדמות, וחובתם לטפח ולשמר את כדור הארץ. עם זאת, דומה שהירוקים המודרניים הושפעו יותר מכול מן התפיסות הרוחניות של דתות פרימיטיביות שקדמו לדתות המונותאיסטיות. דתות אלו נטו שלא להבדיל בין בני האדם לבין צורות חיים אחרות, ולמעשה כמעט לא הבדילו בין אובייקטים חיים לבין אובייקטים חסרי חיים. מבחינתן, כל הדברים הם חיים: אבנים, נהרות, הרים ואף כדור הארץ עצמו, שנתפס לא אחת כ'אמא אדמה'. הרעיון של אמא אדמה מילא תפקיד חשוב במיוחד במשנתם של הוגים ירוקים, שניסו לנסח מערכת יחסים חדשה בין האדם לבין עולם הטבע, ובעיקר במשנתם של התומכים באקו־פמיניזם, נושא שיידון בהמשך הפרק.

ברוח דומה, ג'יימס בללוק (ראו "דמויות מפתח באידיאולוגיה ירוקה" בהמשך הפרק) פיתח את הרעיון של השערת גאיה (ראו "מונח מפתח השערת גאיה" בפרק זה). רעיון זה התפתח

ל'אידיאולוגיה אקולוגית' שההגישה את חובתם של בני האדם לדאוג לבריאותו של כדור הארץ ולפעול לשימור יופיו ומשאביו. היא כללה גם תפיסה מהפכנית של היחסים שצריכים להתקיים בין עולם החי לבין עולם הדומם. עם זאת, פילוסופיית גאיה לא שיקפה את עמדותיהם של כל זרמי התנועה הירוקה. אקולוגיסטים הומניסטים נאבקו בדרך כלל לשינויי מדיניות ודרכי פעולה שיבטיחו את המשך קיומו של המין האנושי. השערת גאיה, לעומת זאת, אינה מציבה במרכז את האדם, כי אם טוענת שכריאותו של כדור הארץ קודמת לזו של כל אחד מן המינים החיים עליו. לבלוק טען שהמינים שתרמו לשמירת קיומו של כדור הארץ הם אלו שהצליחו ושגשגו, ואילו המינים המאיימים על האיזון העדין של עולמנו – כפי שעושים כיום בני האדם, לדעת הוגים ירוקים – עתידים ככל הנראה להיכחד. עם זאת, לבלוק היה חסיד מושבע של המדע, ובניגוד להשקפותיהם של רבים בתנועה הירוקה הדגיש את חשיבות האנרגיה הגרעינית בפתרון בעיות סביבתיות.

קיימות

לדברי ההוגים הירוקים, הנחת המוצא של האמונות הפוליטיות הקונבנציונליות, המקובלת כמעט על כל מפלגות הזרם הפוליטי המרכזי (המכונות בפייהם המפלגות 'האפורות'), גורסת שאין גבול לאפשרויות הצמיחה החומרית ולשגשוג של המין האנושי. מבחינה זו, הירוקים אינם מבחינים בין קפיטליזם לבין סוציאליזם ורואים בשניהם גרסאות של 'תעשיינות' (ראו 'מונח מפתח תעשיינות' בהמשך). אחת המטרות שהשפיעו יותר מכול על התנועה הסביבתית הייתה השוואת כדור הארץ לחללית, משום שדימוי זה הדגיש את רעיון הסופיות וההתכלות של העושר. הראשון שהשתמש במטפורה זו היה קנת בולדינג (Boulding, 1966). לדבריו, בני המין האנושי התנהגו באורח מסורתי כאילו הם חיים ב'כלכלת בוקרים' ('cowboy economy'), כלכלה של אפשרויות בלתי מוגבלות כמו זו של ימי המערב הפרוע האמריקני. הוא טען שכמו במערב הפרוע, הנחת מוצא זו עודדה 'התנהגות שלוחת רסן, נצלנית ואגרסיבית'. חללית, לעומת זאת, היא תא בפני עצמו או מערכת 'סגורה'. מערכות 'פתוחות' מקבלות אנרגיה או תשומות מבחוץ, למשל כל המערכות האקולוגיות על פני כדור הארץ – הברכות, היערות, האגמים והימים – מתקיימות בזכות אנרגיית השמש. לעומת זאת, מערכות 'סגורות', כמו כדור הארץ או חללית, מגלות סימנים של 'אנטרופיה', כלומר נוטות להתנוון או להתפרק משום שאינן מקבלות את התשומות החיצוניות הדרושות להמשך קיומן. בסופו של דבר, כדור הארץ, השמש ולמעשה כל כוכבי השמים יתכלו ויגוועו גם אם נכלכל את מעשינו במלוא החוכמה והזהירות האפשריות. כשמיישמים 'חוק אנטרופיה' זה על סוגיות חברתיות וכלכליות, המסקנות המתבקשות הן רדיקליות ביותר.

אנטרופיה
נטייתן של מערכות 'סגורות'
לניון ולהתפרקות.

אין סוגיה הממחישה את חוק האנטרופיה יותר מ'משבר האנרגיה'. ניצול עתודות הפחם, הגז והנפט של כדור הארץ להפעלת תחנות כוח, בתי חרושת, כלי רכב, מטוסים וכדומה הפכו את התיעוש ואת רווחת ההמונים לאפשריים. דלקים אלו, המכונים דלקי מאובנים, אינם מתחדשים: אם מרוקנים את מאגריהם, הם אינם שבים ומתמלאים. א. פ. שומכר (ראו "דמויות מפתח באידיאולוגיה ירוקה" בהמשך הפרק) כתב בספרו קטן הוא יפה (Schumacher, *Small is Beautiful*, 1973) שבני האדם שוגים באופן חמור כשהם רואים באנרגיה סוג של 'הכנסה' המתווספת בכל שבוע או בכל חודש, במקום לראות בה 'הון טבעי' שהם נאלצים לנצלו לקיומם. שגיאה זו, כך מזהירים הירוקים, אפשרה לביקושים לאנרגיה להאמיר, בעיקר במערב המתועש, בתקופה שבה מאגרי הדלק הולכים ומתרוקנים וככל הנראה לא יספיקו עד סוף המאה העשרים ואחת. ככל שהחללית שלנו מתקדמת אל סוף 'עידן דלק המאובנים', היא הולכת וקרבה להתפרקותה משום שטרם נמצאו די מקורות אנרגיה חלופיים שיתפסו את מקום הפחם, הנפט והגז.

דלקי מאובנים
 דלקים, כמו נפט, גז טבעי
 ופחם, הנוצרים מתהליך הפירוק
 של אורגניזמים מתים במעבה
 האדמה, המעשיר אותם בפחמן.

בני האדם לא רק התעלמו מן העובדה שהם חיים במערכת אקולוגית 'סגורה', אלא גם גילו חוסר אחריות משווע בניצול משאביה של מערכת זו. גארת הרדין (Hardin, 1968) פיתח מודל רב-השפעה שהשווה את ניצול היתר של המשאבים הסביבתיים לניצול היתר של שטחי המרעה המשותפים בימי הביניים באנגליה. אנלוגיה זו, המכונה 'הטרגדיה של נחלת הכלל' ('tragedy of the commons'), שופכת אור על התנהגותם של יחידים בקהילה, על פעולותיהן של קבוצות בחברה ועל האסטרטגיות של מדינות בזירה הבין-לאומית. יתרה

מונח מפתח **תעשיינות**

המונח 'תעשיינות' ('industrialism'), כפי שמשמשים בו תיאורטיקנים סביבתיים, מתייחס ל'אידיאולוגיית-על' הכוללת הן את הקפיטליזם והן את הסוציאליזם, הן את החשיבה השמאלית והן את החשיבה הימנית. כמערכת כלכלית, התעשיינות מאופיינת בייצור בקנה מידה גדול, בהצבר הון בלתי פוסק ובצמיחה מתמדת. כפילוסופיה היא מאופיינת בחומרנות, בערכים תועלתניים, באמונה מוחלטת במדע ובסגידה לטכנולוגיה. הוגים ירוקים רבים רואים אפוא בתעשיינות את 'בעיית הבעיות'. האקו-סוציאליסטים, לעומת זאת, מאשימים את הקפיטליזם ולא את התעשיינות (המתועלמת לדעתם מגורמים חשובים, כגון תפקידי הבעלות, הרווח והשוק), ואילו האקו-פמיניסטיות טוענות שהתעשיינות נובעת מן הפטריארכיה.

מזאת, אנלוגיה זו גם ממחישה מדוע לא אחת קשה כל כך לטפל בבעיות סביבתיות בכל רמה. כל פתרון בר-קיימא למשבר סביבתי חייב לכלול אמצעים להתמודדות עם 'הטרגדיה של נחלת הכלל'.

עם זאת, הכלכלה הירוקה אינה כוללת רק איומים ואזהרות, היא גם מציעה פתרונות. אנטרופיה היא אולי תהליך בלתי נמנע, אך אם הממשלות והאזרחים הפרטיים יכבדו עקרונות סביבתיים אפשר יהיה להאט במידה ניכרת את קצב התקדמותה. התיאורטיקנים הירוקים טוענים אפוא שהמין האנושי יוכל לשרוד ולשגשג רק אם יכיר בכך שהוא לא יותר מרכיב אחד של ביוספרה מורכבת ויבין שרק ביוספרה בריאה ומאוזנת תוכל לקיים חיים אנושיים. כל מדיניות וכל פעולה צריכות להימדד אפוא על-פי עקרון ה'קיימות'. הקיימות קובעת גבולות ברורים לשאיפותיהם החומריות של בני האדם, משום שהיא מחייבת אותם להקפיד שפגיעתו של הייצור במערכת האקולוגית הגלובלית תהיה מזערית. למשל, מדיניות אנרגיה בת-קיימא (כלומר, מדיניות הממלאת את תנאי הקיימות) חייבת להפחית במידה דרמטית את השימוש בדלקי מאובנים ולחפש מקורות אנרגיה חלופיים וניתנים להידוש, כמו אנרגיה סולרית, אנרגיית רוח או אנרגיית גלים. מקורות אלו הם בני-קיימא מעצם טיבם, וניתן לראות בהם 'הכנסה' ולא 'הון טבעי'.

קיימות
 יכולתה של מערכת לקיים את
 בריאותה ולהמשיך להתקיים
 לאורך זמן.

עם זאת, קיימות פירושה לא רק יישום של מדיניות ממשלתית של פיקוח ומיסוי שתבטיח ניצול חכם יותר של המשאבים הטבעיים, אלא גם תהליך עמוק יותר שעיקרו אימוץ גישה חדשה לפעילות כלכלית. זה בדיוק מה ששומכר ניסה לעשות כשקרא לעבור ל'כלכלה בודהיסטית'. מבחינתו של שומכר, כלכלה בודהיסטית מבוססת על 'קיום נכון'

מונח מפתח **הטרגדיה של נחלת הכלל (Tragedy of the Commons)**

מודל 'הטרגדיה של נחלת הכלל' משווה את ההידרדרות הסביבתית הגלובלית לגורלם של שטחי המרעה הציבוריים לפני תהליכי הגידור. שטחים ציבוריים של מרעה ודיג מעודדים יחידים לקדם באופן רציונלי את האינטרסים הפרטיים שלהם, כשכולם מנצלים ככל האפשר את המשאבים החופשיים לסיפוק צורכיהם וצורכי משפחותיהם וקהילותיהם. התוצאה הקולקטיבית של התנהגות מעין זו עשויה להיות הרסנית, משום שהמשאבים החיוניים שכולם תלויים בהם יידלדלו ויתכלו. משום כך, 'שימוש חופשי לכולם סופו הרס לכולם', כפי שניסח זאת הרדין (Hardin, 1968). עקרון 'הטרגדיה של נחלת הכלל' משמש בדרך כלל להצדקת הטיפול בבעיות סביבתיות על-ידי חיזוק האכיפה הפוליטית או על-ידי הגבלת גידול האוכלוסייה.

'right livelihood') ועומדת בניגוד מוחלט לתיאוריות הכלכליות הקונבנציונליות, המניחות שמטרתם היחידה של בני האדם היא השגת 'תועלת מרבית'. הבודהיסטים מאמינים שנוסף על הפקת סחורות ושירותים, הייצור מקדם צמיחה אישית על-ידי פיתוח יכולות וכישרונות ומסייע להתגבר על האנוכיות על-ידי עידוד בני האדם לעבוד יחד. השקפה מעין זו מרחיקה את הכלכלה מרחק רב מן החתירה הקונבנציונלית להשגת עושר ויוצרת 'כלכלה הרואה כתכליתה את האדם', כפי שכינה זאת שומכר.

אף על פי כן, קיימים חילוקי דעות ניכרים בנוגע למשמעותה המעשית של הקיימות. האקולוגיסטים המודרניסטים (או הרפורמיסטים) מצדדים בקיימות 'חלשה' המנסה לפשר בין הגנת הסביבה לבין צמיחה כלכלית על-ידי האטת קצב ההתעשרות. אחת הדרכים להשיג זאת היא בשינויים במערכת המיסוי שנועדו להעניש ולהרתיע מזהמי סביבה או להפחית את השימוש במשאבים מתכלים. לעומת זאת, האקולוגיסטים הרדיקלים, הכוללים

הן את האקולוגיסטים החברתיים והן את האקולוגיסטים 'העמוקים', תומכים (גם אם בדרגות שונות) בקיימות 'חזקה', הרואה בעין ביקורתית את הצמיחה הכלכלית ומייחסת חשיבות רבה לאינן שיעור לשמירת 'ההון הטבעי'. אם מקורו של המשבר הסביבתי הוא בחומרנות, כפי שטוענים כמה מן האקולוגיסטים הרדיקלים, הרי הפתרון טמון ב'אפס צמיחה' ובבניית 'עידן פוסט-תעשייתי' שבו אנשים יחיו בקהילות כפריות קטנות ויתקיימו ממלאכות כפיים. המשמעות המעשית יכולה להיות שלילה יסודית ומוחלטת של התיעוש ושל הטכנולוגיה המודרנית – 'שיבה אל הטבע' פשוטו כמשמעו.

אקולוגיה מודרניסטית
מגמה רפורמיסטית בפוליטיקה
הירוקה המבקשת לפשר בין
האקולוגיה לבין מאפייני המפתח
של המודרניות הקפיטליסטית.

אקולוגיה חברתית
מגמה רחבה בפוליטיקה הירוקה
הקושרת קיימות אקולוגית עם
שינויים חברתיים רדיקליים, או
הרעיון האקואנרכיסטי שקהילות
אנושיות צריכות להיבנות על-פי
עקרונות אקולוגיים.

מונח מפתח **פיתוח בר-קיימא**

פיתוח בר-קיימא פירושו 'פיתוח העונה על צורכי ההווה בלי לסכן את יכולתם של הדורות הבאים להשיג את צורכיהם-שלהם' (Brundtland Report, 1987). פיתוח כזה מבוסס אפוא על שני מושגים: (1) מושג הצורך, בעיקר צורכיהם של עניי העולם; (2) מושג המגבלות, הקשור בעיקר ליכולתה של הסביבה לספק גם את צורכי העתיד. הגישה המכונה קיימות חלשה רואה בצמיחה כלכלית מטרה חיובית ורצויה, אך מכירה בצורך להגביל אותה כדי להבטיח שהנזקים האקולוגיים לא יסכנו את הקיימות ארוכת הטווח ויאפשרו להחליף 'הון טבעי' ב'הון אנושי'. קיימות חזקה היא גישה השוללת את יחסה החיובי של הקיימות החלשה לצמיחה ומתמקדת רק בצורך לשמר ולקיים את 'ההון הטבעי'.

אתיקה סביבתית

פוליטיקה ירוקה, על כל צורותיה, כרוכה בהרחבת החשיבה המוסרית בכיוונים חדשים, משום שתורות המוסר הקונבנציונליות נושאות אופי אנתרופוצנטרי מובהק וממוקדות בהנאות, בצרכים ובאינטרסים של בני אדם. ערכו של העולם הלא אנושי נמדד בפילוסופיות אלו אך ורק על-פי תרומתו לקידום מטרות אנושיות. סוגיה אתית אחת שאף אקולוגיסטים הומניסטים או 'רדודים' מרבים להתמודד עמה, היא שאלת חובותינו המוסריות לדורות הבאים (ראו "מונח מפתח הדורות הבאים" בהמשך). עם זאת, הרעיון של צדק חוצה דורות עורר גם הוא ביקורת. הוגי מוסר קונבנציונליים טענו לעתים שמאחר שכל הזכויות תלויות בהדדיות, יהיה זה אבסורד להעניק לבני אדם שטרם נולדו זכויות הכופות חובות על אנשים החיים כיום, משום שמי שעדיין לא נולדו לא יוכלו להתחזר חובות לדור הקודם. יתרה מזאת, לאור היקפם הבלתי מוגבל של הדורות הבאים, נטל חובותינו כלפיהם אינו ניתן באופן מעשי לחישוב. הדור הנוכחי עשוי אפוא להקריב קורבנות למען דורות עתידיים שמצבם עשוי להיות טוב בהרבה משלו, או להקריב קורבנות שלא יתקברו לסיפוק צורכי העתיד.

גישה חלופית לאתיקה סביבתית מציעה להחיל את הערכים ואת העקרונות המוסריים שפותחו בנוגע לבני האדם גם על המינים ועל האורגניזמים האחרים. הניסיון הידוע ביותר לעשות זאת הוא בקביעת 'זכויות בעלי חיים'. טיעונו של פיטר סינגר (Singer, 1976) בזכות רווחתם של בעלי החיים השפיעו עמוקות על התנועה ההולכת וגדלה לשחרור בעלי החיים. סינגר טען שחובתנו לדאוג לרווחתם של מינים אחרים נובעת מן העובדה שגם הם מסוגלים לחוש סבל. הוא התבסס על תורת המוסר התועלתנית וציין שלבעלי החיים, לא פחות מבני האדם, יש אינטרס למנוע מעצמם סבל פיזי, ועל כן כל ניסיון להעדיף את האינטרסים האנושיים על אלו של בעלי חיים הוא 'סוגנות' או מינאות⁴ ('speciesism') שאין להשלים עמה. עם זאת, דאגה אלטרואיסטית למינים אחרים אין פירושה בהכרח יחס שווה. טיעונו של סינגר אינו חל על צורות טבע חסרות חושים, כמו עצים, סלעים ונהרות. הציווי המוסרי הוא מניעת סבל מתוך התייחסות מיוחדת לבעלי חיים מפותחים ובעלי תודעה עצמית, כמו הקופים הגדולים. על-פי גישתו של סינגר, עוברים אנושיים או אנשים פגועי מוח שאינם מסוגלים לחוש סבל ראויים אפוא להתחשבות מוסרית מופחתת (Singer, 1993).

זכויות בעלי חיים
זכויות מוסריות המבוססות על האמונה שבעלי חיים, אף שאינם בני אדם, הם 'פרסונות', ועל כן הם ראויים (לפחות בתחומים מסוימים) ליחס השווה ליחס לבני אדם.

סוגנות (או: מינאות)
אמונה בעליונותו של אחד המינים על פני המינים האחרים, הנובעת משלילת חשיבותם המוסרית.

4 האקדמיה ללשון העברית קבעה את המונח "מינאות", כלומר אפליה בין בעלי חיים בשל מינם הביולוגי. [העורך המדעי.]

עמדתם המוסרית של האקולוגים העמוקים מרחיקת לכת עוד יותר. לטענתם, הטבע הוא בעל ערך פנימי בזכות עצמו, ועל כן אין לאתיקה הסביבתית כל קשר לתועלת האנושית ואי־אפשר לנסחה על־ידי החלת הערכים האנושיים על העולם הלא אנושי. גודין (Goodin, 1992), למשל, ניסה לפתח 'תיאוריה ירוקה של ערכים' הטוענת שמשאבים הם בעלי ערך דווקא משום שהם תוצאה של תהליכים טבעיים, ולא של פעילות אנושית. עם זאת, מכיוון שעריך זה נובע לפי תפיסתו מן העובדה שהנוף הטבעי מסייע לבני אדם למצוא 'מעט טעם ודפוסים בחייהם' ולהוקיר 'משהו גדול מהם', הוא מגלם שרידי הומניזם שאינו לרוחם של כמה אקולוגיסטים עמוקים. עמדתה המוסרית הייחודית של האקולוגיה העמוקה תידון ביתר הרחבה בהמשך הפרק.

מבעלנות למימוש עצמי (From having to being)

האידיאולוגיה הירוקה מנסה לא רק לשפר את החשיבה המוסרית הקונבנציונלית, אלא גם לעצב מחדש את תפיסת האושר האנושי והרווחה האנושית. ביקורתם העיקרית של ההוגים הירוקים התמקדה בחומרנות (מטריאליזם) ובתרבות הצריכה. תרבות הצריכה היא תופעה פסיכו־תרבותית, שבה האושר האישי מזוהה עם צריכת נכסים חומריים, הלך רוח שהפסיכואנליטיקאי והפילוסוף החברתי הגרמני, אריך פרום (Fromm, 1979), כינה 'בעלנות' ('having'). בעיני תיאורטיקנים ירוקים, בעלנות – הנטייה לחפש את ההגשמה העצמית בצבירה ובשליטה – לוקה בשתי מגרעות לפחות. ראשית, היא נוטה לערער את הסיפוק הפסיכולוגי והרגשי במקום להגביר אותו. ככל שטכניקות הפרסום והשיווק המודרניות מגבירות את החמדנות החומרית, כך הן מגבירות את תסכולם של

חומרנות (מטריאליזם)
הדגשת הצרכים החומריים
וסיפוקם מניחה בדרך כלל
שההנאה או האושר קשורים
לרמת הצריכה החומרית.

מונח מפתח **דורות העתיד**

הרעיון שהחשיבה המוסרית צריכה להביא בחשבון את הצרכים ואת האינטרסים של 'דורות העתיד', מי שטרם נולדו, טבועה עמוק בחשיבה הירוקה, משום שתוצאותיהן האקולוגיות של פעולות ההווה עשויות להתגלות רק בעוד עשרות או מאות שנים. ניתן לראות את מה שאפשר לכנות צדק חוצה דורות כ'חובה טבעית', הרחבת דאגתנו המוסרית לילדינו וגם לילדיהם של ילדינו, וכן הלאה וכן הלאה. הדאגה לדורות העתיד נקשרת גם לרעיון של 'ניהול כלכלת בית אקולוגית' ('ecological stewardship'), שלפיו הדור הנוכחי הוא רק האפוטרופוס של העושר שיצרו הדורות הקודמים, ועל כן חובתו לשמור עליו למען דורות העתיד.

הצרכנים, משום שככל שהם רוכשים יותר וצורכים יותר כך גובר תאבונם לרכוש עוד ועוד. תרבות הצריכה אינה תורמת אפוא לסיפוק התאוות, אלא ליצירת תאוות חדשות ומותרה את בני האדם במצב קבוע של תחושת מחסור. תפיסה זו עולה בקנה אחד עם התחום האקדמי החדש של 'כלכלת אושר', שעל-פיו לאחר שהאזרחים מגיעים לרמת חיים נוחה יחסית, אושרם הסובייקטיבי תלוי בעושרם היחסי, ולא בעושרם המוחלט (Layard, 2011).

שנית, החומרנות ותרבות הצריכה הן בסיס תרבותי להידרדרות הסביבה, משום ש'החברה הצרכנית' מעודדת בני אדם להעדיף שיקולים כלכליים קצרי טווח על פני השיקולים הסביבתיים ארוכי הטווח ולראות בטבע אך ורק מצרך או משאב. מנקודת מבט זו, אפשר לראות את האידיאולוגיה הירוקה כקשורה לרעיונות של הפוסט-חומרנות וההתנגדות לתרבות הצריכה.

ברוח עמדתם האידיאולוגית הפוסט-חומרנית נטו הירוקים לראות את ההתפתחות האנושית כבלתי מאוזנת עד כדי סכנה: בני האדם בורכו בעושר חומרי רב, והם יודעים היטב איך לעשות, אך אינם יודעים לשם מה לעשות. האנושות השיגה יכולת למלא את שאיפותיה החומריות, אך לא השיגה את החוכמה הדרושה כדי לשאול את עצמה אם שאיפות אלו הגיוניות או שפיות. כפי שהזוהר שומכר (Schumacher, 1973), 'האדם פיקח היום עד כדי כך שלא יוכל לשרוד בלי להיות חכם'. עם זאת, כשחתירה זו לחוכמה מובילה את האידיאולוגיה הירוקה למחזות המיסטיציזם הדתי או לרעיונות העידן החדש (New Age), כמה אקולוגיסטים 'רדודים' או הומניסטים מתייחסים אליה בספקנות רבה. אף על פי כן, ירוקים רבים, בעיקר מי שמצדדים באקולוגיה עמוקה, אימצו תפיסות עולם שונות מאוד מאלו ששלטו באורח מסורתי בחשיבה הפוליטית של ארצות המערב המפותחות. לטענתם,

מונח מפתח פוסט-חומרנות (פוסט-מטריאליזם)

פוסט-חומרנות היא תיאוריה המסבירה את אופיים של היעדים הפוליטיים והערכים הפוליטיים במונחים של דרגות התפתחות כלכלית. היא מבוססת באופן כללי על תיאוריית 'ההיררכיה של הצרכים' של אברהם מאסלו, שהציבה את ההערכה העצמית ואת ההגשמה העצמית מעל הצרכים החומריים או הכלכליים. הפוסט-חומרנות מניחה שתנאים של מחסור חומרי מניבים ערכים אנוכיים ורכושניים המובילים לפוליטיקה המתמקדת ביעדים כלכליים (מי יקבל מה). עם זאת, יחידים נוטים לגלות עניין רב יותר בנושאים פוסט-חומרניים או ב'איכות החיים' בתנאים של שגשוג כלכלי נרחב. עניינים אלו קשורים בדרך כלל למוסר, לצדק פוליטי ולהגשמה אישית, והם כוללים שוויון מגדרי, שלום עולמי, הרמוניה בין-גזעית, אקולוגיה וזכויות בעלי חיים.

זה 'שינוי הפרדיגמה' שהאידיאולוגיה הירוקה אמורה לחולל, ובלעדיו היא נדונה לחזור על שגיאותיה של הפוליטיקה 'הישנה'.

בחיפושיהם אחר מודל חלופי של רווחה אנושית הדגישו בדרך כלל התיאורטיקנים הירוקים את חשיבות הדאגה ל'איכות החיים' וכך ניתקו את האושר האנושי מן הקשר הפשוט להישגים החומריים. את קו המחשבה הזה אימצו ברצינות המרכיבת האקו־אנרכיסטים, האקו־פמיניסטיות ובעיקר האקולוגיסטים העמוקים. בדומה לאריך פרום, הם שאפו להחליף את הבעלנות (having) במימוש עצמי (being), כלומר בסיפוק הנובע מחוויה של שותפות המובילה לצמיחה אישית ואף להתעלות רוחנית. המאפיין העיקרי של הלך רוח זה הוא נכונות להתעלות מעל האגו האישי ולהכיר בכך שכולנו קשורים מעצם מהותנו לכל שאר הדברים החיים, ולמעשה ליקום כולו. הפילוסוף האוסטרלי, וארוויק פוקס (Fox, 1990), הרחיק לכת עוד יותר ואימץ 'אקולוגיה טרנס־פרסונלית', שעיקרה ההכרה ש'הדברים הגם' ובני האדם וכל שאר הישויות הם חלק ממצייאות מתפתחת. גם ארנה נאס טען שמימוש עצמי מחייב הלך רוח רחב ועמוק יותר של 'הזדהות עם אחרים'. רעיונות אלו הושפעו במידה רבה מדתות מזרחיות, בעיקר מן הדת הבודהיסטית שתוארה לא אחת כפילוסופיה אקולוגית בזכות עצמה. אחת מדוקטרינות המפתח של הבודהיזם היא שלילת קיומו של העצמי, הרעיון שהאגו האישי הוא מיתוס או אשליה, ושההתפכחות מאשליה זו פירושה התעלות מעל העצמי וההכרה באחדות החיים.

סוגים של אידיאולוגיה ירוקה

אקולוגיסטים עמוקים שוללים בדרך כלל מן היסוד את האמונות הפוליטיות הקונבנציונליות וטוענים שאינן אלא גרסאות שונות של אנתרופוצנטריות, הנגזרות כולן בהטיית 'אנטי־טבע'. הם טוענים שפיתחו פרדיגמה אידיאולוגית חדשה לחלוטין (אם כי רבים מהם מסתייגים מן המונח 'אידיאולוגיה' בגלל האסוציאציה שלו לחשיבה הממוקדת בבני אדם), המבוססת על יישום רדיקלי של עקרונות אקולוגיים והוליסטיים. לעומת זאת, הוגים אקולוגיים או סביבתיים אחרים קיבלו במידה זו או אחרת השראה ממסורות פוליטיות מבוססות. עמדתם התבססה על האמונה שמסורות אלו כוללות תפיסות ודוקטרינות המתיישבות עם ראייה חיובית של הטבע הלא אנושי ושופכות אור על הסיבות למשבר האקולוגי הנוכחי ועל דרכי ההתמודדות עמו. מבחינה זו, אפשר לראות באידיאולוגיה הירוקה, בדומה ללאומיות ולפמיניזם, אידיאולוגיה החוצה גבולות. שמרנים, ליברלים, סוציאליסטים, אנרכיסטים ופמיניסטיות הצהירו בזמנים שונים על אהדתם הרבה לסביבה והצמידו אידיאולוגיה ירוקה למטרות שונות ולנושאים שונים (ראו תרשים 9.2 בפרק זה). מסורות המשנה העיקריות בתוך האידיאולוגיה הירוקה הן אלו:

- אקולוגיה מודרניסטית
- אקולוגיה חברתית
- אקולוגיה עמוקה

אקולוגיה מודרניסטית

אקולוגיה מודרניסטית או רפורמיסטית היא צורת האידיאולוגיה הירוקה המקובלת על מרבית קבוצות הלחץ הסביבתיות ועל מספר הולך וגדל של מפלגות פוליטיות מן הזרם המרכזי. האקולוגיה המודרניסטית היא רפורמיסטית משום שהיא מבקשת לקדם עקרונות אקולוגיים ופרקטיקות 'שפויות מבחינה סביבתית', אך היא אינה שוללת את היסודות המרכזיים של המודרניות הקפיטליסטית – חתירה לתועלת אישית, לחומרנות, לצמיחה כלכלית וכדומה. אם כן, זו בבירור צורה 'רדודה' או הומניסטית של אקולוגיה. המאפיין העיקרי של האקולוגיה המודרניסטית הוא הכרה בקיומם של 'גבולות סביבתיים לצמיחה', משום שפליטות הפחמן הדו-חמצני ההולכות וגדלות, הידלדלות מאגרי האנרגיה ושאר צורותיה של ההידרדרות הסביבתית עתידות בסופו של דבר לאיים על השגשוג ועל הביצועים הכלכליים. סיסמת המפתח של צורה זו של אידיאולוגיה ירוקה היא אפוא פיתוח בר-קיימא, או ליתר דיוק קפיטליזם המתחשב בסביבה. מאחר שהמשמעות הכלכלית של עמדה זו היא 'התעשרות אך בקצב אטי יותר', הרגישויות המוסריות והפילוסופיות של האקולוגיה המודרניסטית אינן מרחיקות לכת. ואכן, אקולוגיסטים רדיקליים יותר רואים בה פשרנית במידה מייאשת: חלק מן הבעיה, ולא חלק מן הפתרון.

שתי ההשפעות האידיאולוגיות העיקריות על האקולוגיה המודרניסטית הן הליברליזם והשמרנות. יחסו של הליברליזם לאידיאולוגיה הירוקה הוא במקרה הטוב אמביוולנטי. אקולוגיסטים רדיקליים מותחים ביקורת על האינדיבידואליזם (ראו "מונח מפתח אינדיבידואליזם" בפרק 2) כדוגמה ברורה של אנתרופוצנטריות ומגנים את תורת המוסר התועלתנית (ראו "מונח מפתח תועלתנות" בפרק 2) העומדת ביסוד חלק ניכר מן הליברליזם הקלאסי, משום שהיא מזהה את האושר עם צריכה חומרית. מנקודת מבט רחבה יותר, תפיסת החברה האטומיסטית של הליברליזם נתפסה כביטוייה הפוליטי של 'הפרדיגמה הקרטזיאנית' ניוטוניאנית' (Capra, 1982). עם זאת, העובדה שהליברליזם המודרני מדגיש את המימוש העצמי ואת האינדיבידואליזם ההתפתחותי הופכת את האנתרופוצנטריות שלו ל'נאורה', ותפיסה זו מעודדת בני אדם להביא בחשבון אינטרסים ארוכי טווח ולא רק אינטרסים קצרי טווח ולהעדיף הנאות 'גבוהות' (לרבות הנאה מעולם הטבע) על פני הנאות 'נחותות' (כגון צריכה חומרית). ניתן לראות זאת, למשל, בביקורתו של ג'ון סטיוארט מיל (ראו "דמויות מפתח בליברליזם" בפרק 2) על התיעוש המשתולל ובתמיכתו בשמירה על היקף האוכלוסייה והכלכלה, משום שראה בהתבוננות בטבע חלק בלתי נפרד של ההגשמה האנושית.

השמרנים, מצדם, גילו אהדה למטרות סביבתיות משני טעמים עיקריים. ראשית, השמרנות האקולוגית התבססה על געגועים רומנטיים לאורח החיים הכפרי שתהליכי העיור מאיימים להכחידו, ועמדתה היא תגובת נגד ברורה לתיעוש ולרעיון 'הקדמה'. השמרנים אינם רואים לנגד עיניהם חברה פוסט-תעשייתית חדשה המבוססת על עקרונות של שיתוף ואקולוגיה, אלא שיבה אל החברה הטרומ-תעשייתית הישנה והמוכרת. רגישויות סביבתיות אלו מתמקדות בדרך כלל במאמצים להגן על המורשת הטבעית - היערות, אזורי החורש וכדומה - כמו על המורשת האדריכלית והחברתית. שמירת הטבע קשורה אפוא להגנה על הערכים המסורתיים ועל המוסדות המסורתיים.

שנית, השמרנים הציעו לבעיות סביבתיות פתרונות המבוססים על כוחות השוק ואף צידדו ברעיון של 'קפיטליזם ירוק'. פתרונות סביבתיים המבוססים על כוחות השוק כוללים, בין השאר, תקנות מיסוי המתמרצות התנהגות אישית ותאגידית 'ידידותית לסביבה' ותכניות להחלפת גזי חממה, כגון אלו שהוצעו בפרוטוקול קיוטו לעניין שינוי האקלים משנת 1997. התיאוריה של הקפיטליזם הירוק התבססה על שתי נקודות מוצא. הראשונה היא ההנחה שמנגנון השוק יכול להגיב וגם יגיב ללחציהם של צרכנים בעלי מודעות סביבתית ויאלץ את הפירמות לייצר מוצרים 'שפויים מבחינה סביבתית' ולאמץ טכנולוגיות 'ירוקות'. תפיסה זו מבוססת על הרעיון של ריבונות הצרכן ומאמינה בהשפעת המגמה הגוברת של 'צרכנות אחראית'.

קפיטליזם ירוק
 הרעיון שהתבסס על מנגנון השוק הקפיטליסטי תניב תוצאות סביבתיות בנות-קיימא - תפיסה הקשורה בדרך כלל להנחות באשר להיענות השוק להעדפות הצרכנים.

ריבונות הצרכן
 הרעיון שבכלכלת שוק קפיטליסטית תחרותית בחירתו של הצרכן היא שמכריעה בסופו של דבר.

נקודת המוצא השנייה של המאמינים בקיומו של קפיטליזם ירוק היא ההנחה שרק פיתוח בר-קיימא יכול להבטיח לתאגידיים שמירה על רווחיות לטווח ארוך. במילים אחרות, לקפיטליסטים אין אינטרס להרוס את כדור הארץ שלנו. עם זאת, קיימות באקולוגיה המודרניסטית מחלוקות עקרוניות בנוגע לאיזון הראוי בין המדינה לבין הקפיטליזם. כמה ממאמיני הקפיטליזם הירוק מצדדים בתחרות חופשית מרגולציה, אך שוחרי הסביבה המודרניסטים ביותר תומכים במערכת קפיטליסטית מוסדרת שהידרדרות הסביבה נחשבת בה כהשפעה חיצונית או כ'מחיר חברתי' שרק הממשל יכול לטפל בו ביעילות.

אקולוגיה חברתית

אקולוגיה חברתית היא מונח שטבע מאריי בוקצ'ין (ראו 'דמויות מפתח באידיאולוגיה ירוקה' בהמשך הפרק) כביטוי לרעיון שאפשר וצריך ליישם עקרונות אקולוגיים לארגונה

אידיאולוגיות פוליטיות בפעולה... 'פסגת כדור הארץ' בריו

האירועים: ביוני 1992 התכנסה בריו דה ז'נרו שבברזיל 'ועידת האו"ם לסביבה ולפיתוח' (הידועה יותר כ'פסגת כדור הארץ'). זו הייתה הוועידה הבין-לאומית הגדולה ביותר שהתכנסה עד כה בהשתתפות יותר מ-150 ארצות, 1,400 ארגונים לא ממשלתיים ו-8,000 עיתונאים. הוועידה אישרה תכנית מקפת לקידום פיתוח ברקיימא, שעיקרה הסכם מסגרת בעניין שינוי האקלים שקרא לייצוב פליטתם של גזי החממה ברמה בטוחה על בסיס הוגן ולפי החובות והיכולות המשותפות אך השונות של כל מדינה ומדינה'.

המשמעות: 'פסגת כדור הארץ' הייתה ציון דרך חשוב בביסוסו של הרעיון שיש גבולות סביבתיים לצמיחה, וקריאת תיגר על האמונה, שהייתה דומיננטית עד אז, שהשווקים מבטיחים איזון ראוי בין האוכלוסייה, המשאבים והסביבה. יתרה מזאת, זו הייתה הוועידה הבין-לאומית הראשונה שהתייחסה בכובד ראש לבעיית שינוי האקלים ותרמה להעלאתה לראש סדר היום הסביבתי הבין-לאומי. פריצת דרך זו הסתייעה הן בהשפעתם ההולכת וגוברת של הארגונים הסביבתיים והן בהצטרפות הראיות המדעיות להשפעת הגורם האנושי על שינוי האקלים. הסכם המסגרת בעניין שינוי האקלים היה בעל חשיבות יוצאת דופן, משום ששימש בסיס להסכמים בין-לאומיים מאוחרים יותר בסוגיה זו, לרבות פרוטוקול קיוטו שהתגבש בשנת 1997, ההסכם הראשון עד כה שקבע יעדים מחייבים להגבלת פליטתם של גזי החממה.

עם זאת, היעד של פעולה בין-לאומית יעילה בנושאים סביבתיים התגלה כקשה להשגה, בעיקר בתחום שינוי האקלים והפחתת הפליטה של גזי חממה. גם הסכם קיוטו הניב תוצאות מוגבלות משום שיעדי הפליטה התייחסו רק למדינות מפותחות ומשום שמדינות מזהמות גדולות, כמו ארצות הברית, רוסיה ואוסטרליה, דחו אותם. הבעיה העיקרית היא שבהעדר סמכות על-לאומית גלובלית המדינות מוכנות לשתף פעולה רק כאשר הדבר עולה בקנה אחד עם האינטרסים שלהן. כשמדובר בנושאים סביבתיים, תחומים אלו הם מעטים, משום שהתמודדות עם בעיות סביבתיות כופה על המדינות מחירים גבוהים בהשקעה בטכנולוגיות ירוקות, ובעיקר מאלצת אותן להשלים עם האטת הצמיחה הכלכלית. כשעליהן למצוא פשרה בין אקולוגיה לבין כלכלה, המדינות מעדיפות לזכות ב'ארוחות חינם', ליהנות מיתרונותיה של אטמוספירה בריאה יותר בלי לשלם את המחיר הכרוך בכך.

של החברה האנושית באופן שקומונות אנרכיסטיות ישמשו בה מערכות אקולוגיות. עם זאת, מונח זה שימש למעשה גם במונחים רחבים יותר והתייחס לשורת רעיונות שונים זה מזה, המבוססים על ההנחה שהידרדרות הסביבה קשורה בדרך כלשהי למבנים החברתיים הקיימים ויישומם של עקרונות אקולוגיים מחייב תהליך רדיקלי של שינוי חברתי. על-פי הגדרה רחבה זו, האקולוגיה החברתית כוללת שלוש מסורות נפרדות:

- אקו-סוציאליזם
- אקו-אנרכיזם
- אקו-פמיניזם

אקו־סוציאליזם

בתנועה הירוקה קיים זרם סוציאליסטי מובהק שבלט בעיקר בקרב הירוקים בגרמניה, שרבים ממנהיגיהם היו קודם לכן חברים בקבוצות שמאל קיצוניות. האקו־סוציאליזם הושפע מן הסוציאליזם הפסטורלי של הוגים, כמו ויליאם מוריס, שהיללו את מעלותיהן של קהילות קטנות של עובדי כפיים החיות קרוב לטבע. עם זאת, במקרים רבים יותר הוא היה קשור למרקסיזם. למשל, רודולף בהרו (Bahro, 1982) טען שהגורם העיקרי למשבר הסביבתי הוא הקפיטליזם. משאבי הסביבה נבזזו על-ידי התיעוש רק בשל חתירתו הסרת הרחמים של הקפיטליזם לרווחים. על-פי תפיסה זו, ההטיה האנטי-אקולוגית של הקפיטליזם נובעת מכמה מקורות: מן העובדה שקניין פרטי מעודד את האמונה שבני האדם הם שליטי הטבע; מכך שכלכלת השוק הופכת את הטבע ל'מצרך', סחורה שאפשר למכור ולקנות אותה הנמדדת אך ורק על-פי מחירה בשוק; ומן העובדה שהשיטה הקפיטליסטית מצמיחה חומרות ותרבות צריכה. מנקודת מבט זו, הרעיון של 'קפיטליזם ירוק' הוא דבר והיפוכו. כל ניסיון להיטיב עם הסביבה חייב אפוא לכלול תהליך רדיקלי של שינוי חברתי, ויהיו אף שיגידו מהפכה חברתית.

הנחת המוצא של האקו־סוציאליזם היא הרעיון שהקפיטליזם הוא אויב הסביבה, ואילו הסוציאליזם הוא ידיד הסביבה. עם זאת, בדומה לפמיניזם הסוציאליסטי, נוסחה מעין זו כרוכה במתח בין שני יסודות, במקרה זה בין 'הירוק' לבין 'האדום'. אם האסון הסביבתי אינו אלא תוצר לוואי של הקפיטליזם, הדרך הטובה ביותר להתמודד עם בעיות סביבתיות היא באמצעות ביטול הקפיטליזם, או לפחות באמצעות תיקונו. אם כן, שוחרי סביבה אינם צריכים להקים מפלגות ירוקות נפרדות או ארגונים סביבתיים צרים, אלא לפעול בתוך התנועה הסוציאליסטית הרחבה ולטפל בבעיה האמיתית: המערכת הכלכלית. מנגד, הסוציאליזם נתפס גם כצורה נוספת של אמונה פוליטית 'בעד ייצור'; הוא מצדד בניצול אוצרותיו של כדור הארץ, אם כי לטובת האנושות ולא רק לטובת המעמד הקפיטליסטי. המפלגות הסוציאליסטיות לא מיהרו אפוא לאמץ תכניות אקולוגיות משום שבדומה ל'מפלגות האפורות', הן המשיכו לבסס את כוח משיכתן האלקטורלי על ההבטחה לצמיחה כלכלית. שוחרי סביבה לא גילו תמיד להיטות להכפיף בעקבות כך את הירוק לאדום, והירוקים הגרמנים אף הכריזו שהם 'אינם שמאל ואינם ימין'.

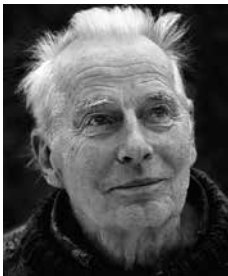
האקו־סוציאליסטים טוענים שהסוציאליזם הוא מעצם טבעו אקולוגי. אם העושר ישתייך לכולם הוא ינוצל לטובת כולם, כלומר למען האינטרסים ארוכי הטווח של האנושות. עם זאת, ברור שלא די בשינוי הבעלות על העושר כדי לפתור את בעיות הסביבה, כפי שמלמד ניסיונם של המשטרים הסוציאליסטיים בברית המועצות ובמזרח אירופה, שחוללו כמה מן הבעיות הסביבתיות החמורות בעולם. בין הדוגמאות ניתן למנות את ימת אראל במרכז אסיה, שהייתה פעם האגם הרביעי בגודלו בעולם והצטמקה עד 10 אחוזים מגודלה המקורי בשל הטיית שני נהרות, ואת האסון הגרעיני בצ'רנוביל שבאוקראינה בשנת 1986.

אקו־אנרכיזם

אין אולי אידיאולוגיה העולה ברגישותה הסביבתית על האנרכיזם. כמה חודשים לפני פרסום ספרה של רחל קרסון **האביב הדומם** (Carson, *The Silent Spring*, 1962) הוציא מאריי בוקצ'ין לאור את סביבתנו **הסינתטית** (Bookchin, *Our Synthetic Environment*, [1962]). רבים בתנועה הירוקה מכירים גם בחוב שהם חבים לאנרכו־קומוניסטים של המאה התשע עשרה, ובעיקר לפטר קרופוטקין. בוקצ'ין (Bookchin, 1977) טען שיש התאמה ברורה בין רעיונות האנרכיזם לבין עקרונות האקולוגיה, והתאמה זו מוצאת את ביטויה ברעיון של 'אקולוגיה חברתית', המבוסס על האמונה שאיוון אקולוגי הוא הערובה הטובה

דמויות מפתח ב... אידיאולוגיה ירוקה

ארנסט פרידריך ('פריץ') שומכר (Ernst Friedrich ['Fritz'] Schumacher, 1911-1977) כלכלן והוגה סביבתי בריטי יליד גרמניה שקרא לשמירת העיקרון של ייצור בקנה מידה אנושי וצידד ב'כלכלה בודהיסטית' או ב'כלכלה הרואה כתכליתה את האדם'. בספרו רב־ההשפעה **קטן הוא יפה** (*Small is Beautiful*, 1973) הוא תקף את התפיסה הכלכלית הקונבנציונלית על חתירתה האובססיבית להשגת צמיחה לשם צמיחה והאשים את מערכת הערכים שהיא מבוססת עליה, ובעיקר את התעלמותה מן הטבע. לעומתה הוא הדגיש את חשיבות המוסריות ואת 'הקיום הנכון'.

ארנה נאס (Arne Naess, 1912-2008) פילוסוף, סופר ומטפס הרים נורווגי שתואר כ'אבי' האקולוגיה העמוקה. הפילוסופיה שלו, 'אקוסופיה T' (T על שם בקתת טוורגסטין [Tvergastein] במרומי הר נורווגי שחי בה בבדידות), שהושפעה משפינוזה, מתורת א־האלימות של גנדי ומחשיבה טאוואיסטית, התבססה על הטענה ש'כדור הארץ אינו שייך לבני האדם' משום שלכל היצורים זכות שווה לחיות ולשגשג.

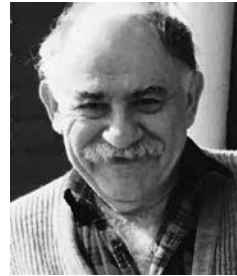
ג'יימס לבלוק (James Lovelock, 1919-) כימאי של האטמוספירה, ממציא והוגה סביבתי בריטי הידוע בעיקר כהוגה השערת גאיה. על־פי השערה זו, הדרך הטובה ביותר להבין את כדור הארץ היא לראות בו 'שות' חיה ומורכבת המווסתת את עצמה, ועל כן עתידו של כדור הארץ תלוי בשאלה אם המינים יסייעו לקיום המערכת האקולוגית העולמית או יסכנו אותה. לבלוק היה גם האדם הראשון שהתריע על קיומם של גזי CFC (כלורד פלואורו־פחמנים, גזי תרסיסים) באטמוספירה, והוא נמנה עם תומכי השימוש השנוי במחלוקת באנרגיה הגרעינית.

ביותר ליציבות חברתית. האנרכיסטים מאמינים בחברה ללא מדינה וסבורים שבחברה מעין זו מתפתחת הרמוניה בשל כבוד הדדי וסולידריות חברתית בין בני אדם. עושרה של חברה זו מושתת על רב-גוניות ועל גיוון. תאורטיקנים ירוקים מאמינים אף הם שאיוון והרמוניה מתפתחים בטבע מעצמם בדמות מערכות אקולוגיות, ומערכות אלו, כמו קהילות אנרכיסטיות, אינן זקוקות לסמכות ולשליטה מבחוץ. התנגדותם של האנרכיסטים לממשל בחברה האנושית מקבילה אפוא לאזהרת ההוגים הירוקים מ'שליטה' אנושית בעולם הטבע. בוקצ'ין דימה את הקהילה האנרכיסטית למערכת אקולוגית וטען ששתיהן מאופיינות בכיבוד העקרונות של גיוון, איוון והרמוניה.

מארי בוקצ'ין (Murray Bookchin, 1921-2006) הוגה חברתי ושורח סביבה אנרכיסטי אמריקני, שהיה מראשי המצדדים ברעיון של 'אקולוגיה חברתית'. כאנרכיסט הדגיש בוקצ'ין את הפוטנציאל של שיתוף פעולה בתנאים השוררים לאחר מחסור במשאבים. הוא טען שיש ליישם עקרונות אקולוגיים לשם ארגון החברה וקשר את המשבר הסביבתי להתפרקות המרקם האורגני של החברה והטבע גם יחד. עם עבודתו החשובות בתחום זה נמנות **האקולוגיה של החופש** (The Ecology of Freedom, 1982) ו**להשיב את הקסם לאנושות**⁵ (Re-enchanting Humanity, 1995).

קרולין מרצ'נט (Caroline Merchant, 1936-) היסטוריונית של המדע ואקו־פמיניסטית אמריקנית שמחקרה שפכו אור על הקשרים בין הדיכוי המגדרי לבין 'מות הטבע'. מרצ'נט פיתחה ביקורת פמיניסטית על המהפכה המדעית שהסבירה את הידרדרות הסביבה באמצעות יישום גברי של תפיסה מכניסטית של הטבע. על בסיס זה היא טענה שמהפכה אקולוגית גלובלית מחייבת לבנות מחדש מן היסוד את יחסי המגדר. עבודתיה העיקריות של מרצ'נט כוללות את **מות הטבע** (The Death of Nature, 1983) ואת **אקולוגיה רדיקלית** (Radical Ecology, 1992).

רודולף בהרו (Rudolf Bahro, 1936-1998) סופר ופעיל סביבה גרמני שנודע בעיקר בניסיונותיו לשלב בין סוציאליזם לבין תיאוריות סביבתיות. ספרו **סוציאליזם והישרדות** (Socialism and Survival, 1982) תיאר את הקפיטליזם כסיבה המכרעת למשבר הסביבתי ואת הסוציאליזם כפתרונו של משבר זה, וניתוח זה קשר בין צדק חברתי לבין קיימות אקולוגית. מאוחר יותר, בספרו **מאדום לירוק** (From Red to Green, 1984), הוא הרחיב מעבר לאקו־סוציאליזם הקונבנציונלי וטען שהמשבר האקולוגי החמיר עד כדי כך שיש להתמודד עמו לפני המאבק המעמדי.

5 שם הספר של בוקצ'ין "מתכתב" עם המושג של מקס ובר "הסרת הקסם מן העולם". עלי־פי המושג הוובריאני, הרציונליות, הביורוקרטיה והמדע מסירים את הקסם מן העולם. [העורך המדעי].

אנרכיסטים קראו גם להקמת חברות מבוזרות המאורגנות כאוסף של קומונות או כפרים, חזון חברתי שקסם לאקולוגיסטים עמוקים רבים. החיים בקומונות אלו אמורים להיות קרובים לטבע, כשכל קהילה מנסה להשיג אי-תלות כלכלית מרבית. קהילות אלו אמורות אפוא להיות מגוונות מבחינה כלכלית, לייצר מזון ושלל מוצרים ושירותים אחרים ולכלול חקלאות, מלאכה ותעשייה זעירה. עצמאות כלכלית זו תהפוך כל קהילה לתלויה בסביבתה הטבעית, והדבר יוביל בהכרח להבנת טיבם של יחסים אורגניים ואקולוגיה. לדברי בוקצ'ין, ביזור מעין זה עשוי להפוך את השימוש שלנו בסביבה לאינטליגנטי יותר ואוהב יותר.

אין ספק שתפיסתם של תיאורטיקנים ירוקים רבים בנוגע לחברה הפוסט-תעשייתית הושפעה מכתיבהם של קרופוטקין וויליאם מוריס. התנועה הירוקה אימצה גם רעיונות, כמו ביזור, דמוקרטיה השתתפותית ופעולה ישירה, שמקורם בחשיבה האנרכיסטית. עם זאת, גם אם אימצו את האנרכיזם כחזון לעתיד שפוי מבחינה אקולוגית, רק מעטים ראו בו את הדרך שתוביל לעתיד מעין זה. האנרכיסטים מאמינים שההתקדמות תהיה אפשרית רק לאחר שהממשל וכל צורות הסמכות הפוליטית יסולקו מן הדרך. לעומת זאת, רבים בתנועה הירוקה רואים בממשל ישות שאפשר לארגן באמצעותה פעילות קולקטיבית, ועל כן הוא ככל הנראה המכשיר המתאים ביותר לטיפול במשבר הסביבתי, לפחות בטווח הקצר. הם חוששים שפירוק הממשל ואף החלשתו עשויים בסך הכול לתת יד חופשית לאותם כוחות שחוללו את התיעוש והרסו את הסביבה מלכתחילה.

← אקוֹצְנָטְרִיָּוֹת אֲנַרְכִּיִּזְמוֹת →

אקולוגיה עמוקה	אקולוגיה חברתית			אקולוגיה מודרניסטית	
	אקוֹ-פְּמִינִיזְמוֹ	אקוֹ-אֲנַרְכִּיזְמוֹ	אקוֹ-סוֹצִיאֲלִיזְמוֹ		
הולזים רדיקלי ערך פנימי לטבע שוויון ביוצנטרי קיימות 'חזקה'	הבדלים מהותיים בין נשים לבין גברים נשים מחוברות לטבע' גברים מחוברים ל'תרבות'	ביזור ניהול עצמי ביקורת על תרבות הצריכה	קץ הקומוניפיקציה עושר קולקטיבי ייצור לשם שימוש	אנתרופוצנטריות נאורה גבולות לצמיחה קיימות 'חלשה' דורות העתיד	רעיונות מפתח
שינוי פרדיגמה: השלכת תפיסת העולם המכניסטית/אטומיסטית	הפלת הפטריארכיה והחלפתה במטריארכיה	פירוק מוסדות הסמכות הפוליטית	מהפכה חברתית: החלפת הקפיטליזם בסוציאליזם	איזון בין האקולוגיה לבין המודרניות הקפיטליסטית	מטרת ליבה

תרשים 9.2 סוגים של אידיאלוגיה ירוקה

אקו־פמיניזם

הרעיון שהפמיניזם יכול להציע גישה ייחודית ובעלת ערך רב לנושאים ירוקים השתרש עד כדי כך שהאקו־פמיניזם התפתח לאחת האסכולות הפילוסופיות העיקריות בחשיבה הסביבתית. טענתה העיקרית היא שהסיבה להשחתת הסביבה היא הפטריארכיה: לא המין האנושי מאיים על הטבע, אלא הגברים ומוסדות העוצמה הגברית. פמיניסטיות המאמצות תפיסה אנדרוגינית או חסרת מין של הטבע האנושי, טוענות שהפטריארכיה עיוותה את האינסטינקטים ואת הרגישויות של הגברים כשניתקה אותם מן העולם 'הפרטי' של טיפול בילדים, עבודות בית ויחסים אישיים. חלוקת העבודה בין המינים הופכת את הגברים למשעבדי נשים ולמשעבדי הטבע ונוטעת בהם תחושה שהם 'השליטים' בשני התחומים. מנקודת מבט זו, ניתן לראות באקו־פמיניזם סוג מיוחד של אקולוגיה חברתית. עם זאת, אקו־פמיניסטיות רבות מצדדות במהותנות, כלומר בתיאוריות המבוססות על האמונה שהבדלים בין גברים לבין נשים הם עמוקים ובלתי ניתנים לשינוי.

זו, למשל, הייתה עמדתה של מרי דלי בספרה *גינ/אקולוגיה* (Daly, *Gyn/Ecology*, 1979). דלי טענה שכדי להשתחרר מן התרבות הפטריארכלית נשים צריכות להיות נאמנות ל'טבען הנשי'. הרעיון בדבר הקשר הפנימי בין הנשים לבין הטבע אינו חדש. דתות טרום־נוצריות ותרבויות 'פרימיטיביות' הרבו לתאר את הארץ ואת כוחות הטבע כאלה ממין נקבה, רעיון שהוחזר לחיים בהשערת גאיה. עם זאת, אקו־פמיניסטיות מודרניות מדגישות את הבסיס הביולוגי לקרבתן של הנשים לטבע, ובעיקר את העובדה שהן יולדות תינוקות ומיניקות אותם. העובדה שנשים אינן יכולות להתנתק ממחזוריים טבעיים ומתהליכים טבעיים מכתובה כשהיא לעצמה את נטיותיהן הפוליטיות־תרבותיות. ערכים בעלי אופי 'רך' או אקולוגי, כמו הדדיות, שיתוף פעולה ואכפתיות, הם אפוא ערכים 'נשיים' מסורתיים. נשים, יותר מגברים, מתעבות את הרעיון שהטבע הוא משאב שראוי לנצל או כוח שראוי להכניעו, משום שהן מזהות שהטבע פועל בקרבן ובאמצעותן וחשות אינטואיטיבית שלשם הגשמה עצמית עליהן לפעול עם הטבע, ולא נגדו. האקו־פמיניסטיות מאמינות שסילוק הפטריארכיה אמור לשנות מן היסוד את היחסים בין החברה האנושית לבין עולם הטבע, ומן הבחינה הזאת הן שותפות למחויבותם התקיפה של מצדדי האקולוגיה העמוקה לאקו־פמיניזם.

אם קיים קשר מהותי ו'טבעי' בין הנשים לבין הטבע, הרי הקשר בין הגברים לבין הטבע שונה למדי. בניגוד לנשים, שהן תוצר של הטבע, הגברים הם תוצר של תרבות: עולמם סינתטי, והוא נובע מכושר המצאה גברי, ולא מיצירתיות טבעית. בעולמם של הגברים האינטלקט מדורג מעל האינטואיציה, ערכה של החומרנות רב משל הרוחניות וההתמקדות היא ביחסים מכניים ולא ביחסים הוליסטיים. במונחים פוליטיים־תרבותיים, הדבר משתקף בחתירה לקידום עצמי, בתחרות ובהיררכיה. השלכותיה של גישה זו על עולם הטבע ברורות. על־פי תפיסה זו, הפטריארכיה מנציחה את עליונות התרבות על הטבע, הנחשב בסך הכול

לכוח שעלינו להכניעו, לנצלו ולשלוט בו. הרס הסביבה ואפליה מגדרית הם אפוא חלק מתהליך שגברים 'מתורבתים' שולטים בו בנשים 'טבעיות'.

אקולוגיה עמוקה

את המונח 'אקולוגיה עמוקה' (המכונה לעתים 'אקוצנטריות', 'אקוסופיה' או 'אקו־פילוסופיה') טבע ארנה נאס בשנת 1973. מבחינתו של נאס, אקולוגיה עמוקה היא 'עמוקה', משום שהיא מתעקשת לשאול שאלות עמוקות הנוגעות ל'מדוע' ול'כיצד' ועוסקת בשאלות יסוד פילוסופיות הקשורות בהשפעת המין האנושי על הביוספרה. נקודת המוצא של האקולוגיה העמוקה היא שאקולוגיה ואתרופוצנטריות (על כל צורתה, לרבות האנתרופוצנטריות 'הנאורה') פשוט אינן מתיישבות זו עם זו; אנתרופוצנטריות היא פשע כנגד האקולוגיה.

לשלילה מוחלטת זו של האנתרופוצנטריות יש השלכות מוסריות ופוליטיות מרחיקות לכת. אקולוגיסטים עמוקים ראו בטבע את מקורו של הטוב המוסרי. הטבע הוא אפוא בעל ערך 'מהותי' או פנימי, ולא רק בעל ערך 'אינסטרומנטלי' הנובע מן התועלת שהוא מביא לבני אדם. ניסוח קלאסי של תפיסת העולם האתית של האקולוגיה הירוקה אנו מוצאים בספרו של אלדו ליאופולד יומנו של מחוז חול (1968 [1948], *Leopold, Sand County Almanac*): 'דבר הוא נכון אם הוא תורם לשמירת השלמות, היציבות והיופי של הקהילה הביוטית. הוא אינו נכון אם אינו תורם לכך'. משמעותה של עמדה אתית זו היא 'שוויון ביוצנטרי'. נאס (Naess, 1989) ביטא עיקרון זה ברעיון שלכל המינים 'זכות שווה לחיות ולשגשג', המשקף את יתרונות המגוון הביולוגי. תפיסה מוסרית אקוצנטרית זו הייתה מלווה בגישה פילוסופית עמוקה ומאתגרת יותר שלא יהיה מוגזם להגדירה כמטפיזיקה חדשה, דרך חדשה לראות ולהבין את העולם. עמדתה של האקולוגיה העמוקה בשאלות המטפיזיות היא רדיקלית במידה חסרת תקדים בחשיבה האידיאולוגית. האקולוגיה העמוקה קוראת לשינוי בתודעה ולמעבר ל'תודעה אקולוגית' או 'תודעה קוסמולוגית'. עיקרה של תודעה חדשה זו הוא מודל 'בין-סובייקטיבי' של עצמיות, האוסר על כל הבחנה בין העצמי לבין 'האחר', ובכך ממוטט את ההבחנה בין האנושות לבין הטבע.

שוויון ביוצנטרי העיקרון שכל האורגניזמים והישויות בביוספרה שווים ערך מבחינה מוסרית, וכל אחד מהם מבטא את טובו של הטבע.

מגוון ביולוגי טווח המינים בקהילה ביוטית, הנתפס בדרך כלל כקשור לבריאותה וליציבותה.

מטפיזיקה ענף בפילוסופיה המבקש להסביר את טיבו הבסיסי של הקיום, או ההווה.

האקולוגיה העמוקה מאופיינת גם בניתוח ייחודי של הידרדרות הסביבה ובשאלה כיצד יש לטפל בו. מאמיני האקולוגיה העמוקה אינם מייחסים את המשבר הסביבתי למדיניות כלשהי או למערכת פוליטית, חברתית או כלכלית מסוימת (ויהיה זה התיעוש, הקפיטליזם, הפטריארכיה או כל מערכת אחרת), אלא למקורות תרבותיים ואינטלקטואליים עמוקים

יותר. לדעתם, שורש הבעיה הוא תפיסת העולם המכניסטית, ששלטה במחשבתן של החברות המערביות מאז המאה השבע עשרה ולאחר מכן הטביעה את חותמה על מרבית כדור הארץ. פרדיגמה דומיננטית זו היא בראש ובראשונה דואליסטית: היא מפרשת את העולם במונחים דיכוטומיים (עצמי/אחר, אנושות/טבע, יחיד/חברה, רוח/חומר, שכל/רגש וכן הלאה), ועל כן היא מאפשרת לראות בטבע דבר־מה בלתי פעיל וחסר ערך כשהוא לעצמו, לא יותר ממשאב לסיפוק מטרות אנושיות. לאור זאת, רק שינוי פרדיגמה – שינוי האופן שאנו חושבים בו על העולם – עשוי לאפשר לנו להתמודד כהלכה עם האתגר של הידרדרות הסביבה. לצורך שינוי זה של הפרדיגמה גייסו האקולוגיסטים העמוקים מגוון רחב של רעיונות ותיאוריות, ובהם, כפי שכבר הזכרנו, הפיזיקה המודרנית, מיסטיציזם מזרחי ודתות פרימיטיביות. מה שהקנה לכל אחד ממקורות אלו את כוח המשיכה הוא התפיסה ההוליסטית הרדיקלית. הדגשת הרעיון שהשלם חשוב יותר מחלקיו הופכת את התיאוריות האלה לבלתי דואליסטיות בעליל ומכשירה אותן לשמש בסיס לאקווצנטריות, הרואה בשמירת המאזן האקולוגי מטרה חשובה יותר מהשגת מטרות אנושיות צרות.

פרט לנקודת מוצא מוסרית ופילוסופית זו התאפיינה האקולוגיה העמוקה בשורה ארוכה של מטרות ונושאי עניין אחרים. ואלו כמה מהם:

- שימור אזורי טבע בראשיתיים. אקולוגיסטים עמוקים מאמינים שהעולם הטבעי, שלא הושחת בשל התערבות אנושית, הוא מאגר של חוכמה ומוסר, ועל כן הם שואפים להותיר את הטבע 'פראי וחופשי'. עם זאת, שימור הטבע (preservationism) הוא מטרה שונה מ'שמירת הטבע' (conservationism), מושג שפירושו בדרך כלל הגנה על הטבע כדי לספק מטרות אנושיות ארוכות טווח. האתיקה 'הבראשיתית' של האקולוגיה העמוקה

נקשרת לא אחת לרעיונותיו של הנרי דיוויד תורו (ראו "דמויות מפתח באנרכיזם" בפרק 5), שחיפשו אחר אמת רוחנית והסתמכות עצמית הובילו אותו לפרוש מחיי הציביליזציה ולחיות שנתיים בבדידות מוחלטת, קרוב לטבע, חוויה שתוארה בספרו וולדן⁵ (Thoreau, 1983 [Walden, 1854]).

- פיקוח על האוכלוסייה. דאגה מן הגידול המואץ באוכלוסייה האנושית משותפת לירוקים רבים ממסורות שונות, אך האקולוגיסטים העמוקים הדגישו במיוחד את הנושא וטענו לא אחת שרק הקטנה ניכרת של האוכלוסייה האנושית תוכל להבטיח את פריחת החיים הלא אנושיים. לשם השגת מטרה זו התנגדו כמה אקולוגיסטים עמוקים לסייע לארצות המתפתחות או טענו שיש למנוע הגירה מארצות אלו לארצות המפותחות.

5 הנרי דיוויד תורו, מרי אזרחי, וולדן (תרגם והוסיף הערות: ראובן אבינועם, הקדים מבוא: שמעון הלקין), ירושלים, מוסד ביאליק, 1962.

שימור הטבע
הנטייה להגן על מערכות
טבעיות, שפירושה היה לעתים
שמירה על הדברים 'כמות שהם'
והגבלת השפעתם של בני האדם
על הסביבה.

● חיי פשטות. אקולוגיסטים עמוקים מאמינים שבני האדם אינם רשאים לפגוע בעושר ובמגוון של עולם הטבע אלא לשם סיפוקם של 'צרכים חיוניים', כפי שכינה אותם נאס. פילוסופיה זו, המורה לנו 'לדרוך על כדור הארץ בצעדים קלים יותר' ומדגישה את חשיבותה של איכות החיים ('מימוש עצמי') בניגוד לצבירת הנכסים ('בעלנות'), קשורה בדרך כלל למודל של הגשמה עצמית או מימוש עצמי, המצווה עלינו 'להיות עשיר בפנים אך עני בחוץ'.

מימוש עצמי
הגשמה 'פנימית', רוחנית
לכאורה, המושגת בהתעלות
מעל האנוכיות והחומרנות.

ביורגיונליזם
האמונה שהארגון הטריטוריאלי
של החיים הכלכליים, החברתיים
והפוליטיים צריך להביא בחשבון
את שלמותם האקולוגית של
ביאזורים.

● **ביורגיונליזם.** הרעיון שיש לעצב מחדש את החברה האנושית על-פי אזורים מוגדרים מבחינה טבעית, כשכל 'ביו-אזור' ('bioregion') הוא למעשה מערכת אקולוגית. ביו-רגיונליזם עומד בניגוד מפורש לחלוקות הטריטוריאליות הממוסדות, המבוססת על גבולות לאומיים או מדיניים. אמנם האקולוגיסטים העמוקים כמעט אינם מנסים להציע כיצד לארגן את החברה על-פי ביו-אזורים מעין אלו, אך הם מביעים תמיכה כללית בקהילות אוטונומיות המקיימות את עצמן.

עם זאת, תפקידה וחשיבותה של האקולוגיה העמוקה בחשיבה הפוליטית הירוקה שנויים במחלוקת גדולה. הוויכוחים הפילוסופיים והמוסריים שעוררה האקולוגיה העמוקה עולים בבירור בחשיבותם על השפעתה המעשית במסגרת התנועה הירוקה. יתרה מזאת, היא גם עוררה לעתים ביקורת נוקבת מצד הוגים ירוקים אחרים. אקולוגיסטים הומניסטיים טענו שאין כל שחר לטענה שעמדותיהם אינן אלא גרסה 'רדודה' של האקולוגיה העמוקה והכריזו שהאקולוגיה העמוקה שגויה מבחינה פילוסופית ומוסרית גם יחד. שגיאתה הפילוסופית של האקולוגיה העמוקה היא האמונה שאנתרופוצנטריות ואקולוגיה אינן עולות בקנה אחד. מנקודת המבט ההומניסטית, דאגה לרווחה האנושית, או לפחות לרווחה אנושית בת-קיימא לטווח ארוך, מחייבת כבוד לסביבה ולא בגידה בה. פגמיה המוסריים של האקולוגיה העמוקה נובעים מן הרעיון בדבר ערכו 'הפנימי' של הטבע. על-פי התפיסה ההומניסטית, האתיקה הסביבתית אינה יכולה שלא להיות אנתרופוצנטרית, משום שהמוסר הוא מבנה אנושי: יש משמעות ל'טוב' ול'רע' רק כשמיישמים אותם על בני אדם ועל תנאי חייהם. גם אקולוגיסטים חברתיים, בעיקר מארץ בוקצ'ין, תקפו את האקולוגיה העמוקה. בעיני בוקצ'ין, האקולוגיה העמוקה אינה רק שמרנית מבחינה חברתית (משום שהיא מתעלמת מן השינוי החברתי הרדיקלי החייב להתלוות לכל מהפכה 'פנימית'), אלא גם נכנעת למה שכונה בפיו 'ספיריטואליזם קליפורני וולגרי' או 'אקו-לה-לה' בגלל יחסה העוין לחשיבה רציונלית ונטייתה למיסטיציזם.

אידיאולוגיה ירוקה בעידן הגלובלי

הסביבה הטבעית נתפסת לא אחת כאב־טיפוס של בעיה 'גלובלית', משום שהתהליכים הסביבתיים אינם מכירים בגבולות לאומיים, אלא הם בעלי אופי על־לאומי מעצם טיבם. מאחר שארצות העולם חשופות לפגיעות סביבתיות בשל פעילויות המתרחשות בארצות אחרות, רק פעולה ברמה בין־לאומית ואף גלובלית יכולה להניב התקדמות של ממש בנושאים סביבתיים. לקח זה בלט במיוחד בסוגיית שינוי האקלים, שיש הרואים בה את האתגר הדחוף והחשוב ביותר הניצב בפני הקהילה הבין־לאומית.

ברור גם שהתנועה הירוקה המודרנית מתמקדת בבירור בסוגיות גלובליות, דבר המתבטא בחששות כבדים מן הגלובליזציה (ראו "מונח מפתח גלובליזציה" בפרק 1) המובילים אותה לשיתוף פעולה עם התנועה הרחבה יותר של התנגדות לגלובליזציה ולקפיטליזם. האנטי־קפיטליזם (ראו "מונח מפתח אנטי־קפיטליזם" בפרק 5) מאופיין אפוא בממד אקולוגי מובהק, והדבר נובע מן האמונה שהגלובליזציה הכלכלית חיוקה וביססה ביתר שאת את התיעוש ואת הערכים שהוא מושתת עליהם – אינדיבידואליזם תחרותי, חומרנות, תרבות צריכה ועוד. מנקודת מבט זו, הגלובליזציה היא צורה של היפר־תיעוש. הפעילים הירוקים הביעו חששות כלליים מהשלכותיה, אך ביקורתם התמקדה בדרך כלל במדיניות המוסדות הממונים על ניהול המערכת הגלובלית המודרנית. למשל, הם טענו שהליברליזציה של הסחר הבין־לאומי בעידודו של ארגון הסחר העולמי אחראית לעלייה המתמדת בזיהום הסביבה והאשימו את הבנק העולמי בתכנון 'פיתוח' חסר קיימות אקולוגית.

עם זאת, גורמים כבדי משקל בולמים את התפשטותה הבין־לאומית של התנועה הירוקה ומונעים מן האידיאולוגיה הירוקה להתפתח לכדי אידיאולוגיה גלובלית אמיתית. אחד מגורמים אלו הוא העובדה שאף על פי שכל פעולה יעילה להצלת הסביבה מחייבת שיתוף פעולה בין־לאומי או גלובלי, קשה מאוד להשיג שיתוף פעולה ברמה זו, משום שמה שהמדינות מסכימות שיביא תועלת כללית אינו בהכרח מה שיועיל לכל אחת מהן בנפרד. התועלת הקולקטיבית עומדת אפוא בסתירה לסכום האינטרסים של מדינות הלאום. שיתוף הפעולה הבין־לאומי בסוגיית שינוי האקלים, למשל, נתקל בקשיים חמורים בגלל העובדה שהפחתת פליטתו של הפחמן הדו־חמצני עשויה לגבות מן המדינות הבודדות מחיר כבד, בדמות השקעה באסטרטגיות ריסון והתאמה העשויות להיות יקרות, וחשוב מכך – השלמה עם רמות נמוכות יותר של צמיחה כלכלית. אם לכל אחת מן המדינות יש אינטרס לזכות ב'ארוחת חינם', ליהנות מן הקורבנות שמקריבות ארצות אחרות בלי להקריב קורבנות דומים בעצמה, הפעולה הבין־לאומית בעניין שינוי האקלים – ואולי גם בנושאים סביבתיים אחרים – נדונה לכישלון.

בעיה נוספת היא שהנושאים הסביבתיים נועדו אולי לעניין רק את הארצות המפותחות. הארצות המתפתחות חשו שאימוץ הנחיותיה המחמירות של האידאולוגיה הירוקה עלול לגזול מהן את ההזדמנות להדביק את הפיגור בינן לבין ארצות המערב המתועש. ארצות המערב התפתחו בשל תיעוש בקנה מידה גדול, ניצול משאבי הטבע המתכלים ונכונות לזהם את העולם הטבעי, פרקטיקות שהן מבקשות עתה לשלול מן העולם המתפתח. תחושת קיפוח זו משתקפת בכירורר בבעיה של חלוקת הנטל במאבק בשינוי האקלים. על-פי תפיסתן של ארצות חצי הכדור הדרומי, העולם המפותח נושא באחריות להצטברות כמויות הפחמן שנפלטו מאז ראשית העידן התעשייתי. למעשה, הארצות המפותחות בזכו חלק ניכר מיכולת ספיגת הפחמן של האטמוספירה, ולכן הן זכו בהישגים עצומים בדמות צמיחה ופריחה כלכלית. הארצות המתפתחות סבורות שמשום כך יש להימנע מלאכוף עליהן את יעדי פליטת המזהמים (שהוגדרו בפרוטוקול קיוטו) או להבטיח שיעדים אלו יביאו בחשבון את חלוקת האחריות ההיסטורית ויטילו על הארצות המפותחות נטל כבד הרבה יותר מאשר עליהן. יתרה מזאת, על-פי התיאוריה של הפוסט-חומרנות, רק לאחר ששיעורי העוני בארצות המתפתחות יופחתו במידה ניכרת, יהיו תושביהן מוכנים לתת לנושאים של איכות חיים, כמו דאגה לסביבה, עדיפות על שאיפתם לשגשוג ולצמיחה כלכלית.

ולבסוף, ספק אם יש ביכולתה של התנועה הירוקה, גם אם תסתייע בתנועה האנטי-קפיטליסטית הרחבה יותר, לבלום במידה ניכרת את התקדמות הגלובליזציה הכלכלית. לבד מעוצמתם הכבירה של האינטרסים התאגידיים והאחרים המניעים את תהליך הגלובליזציה, עוצמה שאולי אין לעמוד בפניה, עצם המסר של עצירת הצמיחה המזוהה עם האידאולוגיה הירוקה מעורר בעיות פוליטיות. פוליטיקה של אפס צמיחה, או אף של צמיחה בת-קיימא, עשויה להיות כל כך בלתי מושכת מבחינה אלקטורלית (הן בארצות המתפתחות והן בארצות המפותחות) עד שלא יהיה אפשר להגשימה בדרכים דמוקרטיות. אם כך הם פני הדברים, האידאולוגיה הירוקה עשויה להתגלות כאופנה עירונית חולפת, סוג של רומנטיזציה פוסט-תעשייתי, שיישאר מוגבל רק לאנשים צעירים או אמידים. אתגר נוסף הניצב בפני התנועה הירוקה הוא עצם קנה המידה של השינויים שהיא מנסה לחולל. האידאולוגיה הירוקה – בעיקר, אך לא רק, בדמות האקולוגיה העמוקה – קשורה לתיאוריות, לערכים ולרגישויות המנוגדים לחלוטין לאלו ששלטו באורח מסורתי בחברות המתועשות. אם כן, בעייתה של האידאולוגיה הירוקה טמונה אולי בכך שהיא מבוססת על פילוסופיה שונה מן הקצה לקצה מזו של התרבות שהיא צריכה להשפיע עליה על מנת להצליח. עם זאת, ייתכן שזה גם סוד קסמה.

שאלות לדין

- כיצד תפיסה אקוצנטרית קוראת תיגר על הגישות הקונבנציונליות לפוליטיקה?
- האם אנתרופוצנטריות 'נאורה' היא דבר והיפוכו?
- מדוע יחסם של הוגים ירוקים למדע היה אמביוולנטי?
- האם כל חשיבה צריכה לשאוף להיות הוליסטית?
- מה הם המאפיינים של כלכלה בת־קיימא?
- כיצד הרחיבה האידיאולוגיה הירוקה את החשיבה המוסרית הקונבנציונלית?
- האם אנו חבים דבר־מה לדורות הבאים, ואם כן, עד איזה דור?
- מדוע וכיצד הגדירו התיאורטיקנים הירוקים מחדש את ההגשמה האנושית?
- אילו אידיאולוגיות פוליטיות תואמות יותר מכול את החשיבה האקולוגית, ומדוע?
- האם ניתן להשיג את מטרות האידיאולוגיה הירוקה רק באמצעות שינוי חברתי רדיקלי?
- האם ניתן לראות באקולוגיה העמוקה את הליכה הפילוסופית של ההגות הפוליטית הירוקה?
- האם האידיאולוגיה הירוקה תוכל אי פעם להשיג ניצחון אלקטורלי ופוליטי?

קריאה נוספת

Baxter, B., *Ecologism: An Introduction* (1999).

סקירה בהירה ומקפת של רכיביו העיקריים של האקולוגיזם, הדנה בהשלכותיו המוסריות, הפוליטיות והכלכליות.

Dobson, A., *Green Political Thought* (2007).

תיאור נגיש ושימושי ביותר של הרעיונות שבבסיס האידיאולוגיה הירוקה, הנחשב לעתים לטקסט קלאסי בנושא זה.

Eckersley, R., *Environmentalism and Political Theory: Towards an Ecocentric Approach* (1992).

ניתוח מקיף ומפורט של השפעת רעיונות סביבתיים על החשיבה הפוליטית בת־זמננו.

Marshall, P., *Nature's Web: Rethinking Our Place on Earth* (1995).

סקירה היסטורית של רעיונות אקולוגיים המתמצתת את הגישות השונות לטבע בתקופות שונות ובתרבויות שונות.

רשימת בעלי זכויות היוצרים

תמונות עטיפת הספר

ג'רמי בנתם

אסאפ קריאייטיב / World History Archive / Alamy Stock Photo

תומס הובס, ויליאם גודוויין, קייט מילט, ישעיהו ברלין

PA Images

בעמוד 312

Getty Images Israel

בעמוד 314

ארנסט פרידריך שומכר - / Keystone Pictures / Alamy Stock Photo / Basso Cannarsa

אסאפ קריאייטיב USA

ארנה נאס, ג'יימס לבלוק - PA Images

בעמוד 315

מאריי בוקצ'ין - By Debbie Bookchin – Own work, CC BY-SA 4.0

קרוליין מרצ'נט - Photo by Peg Scorpinski

רודולף בהרו - AP Photos